MARVELĖS GYVENVIETĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Kauno istorijai didelę reikšmę turi ir naujos žinios apie senovinę Marvelės gyvenvietę.

Kartą pil. B. Žemaitis, gyvenantis Marvelės gt. Nr. 45, lankydamas priešais Nemuno ir Neries santaką esantį kairįjį Nemuno krantą, pavasario potvynio išplautame plote rado kelias senoviškas, dar rankiniu būdu lipdytų molinių puodų šukes. Šie paprasti senoviniai radiniai sukurstė mane atsilankyti minėtoje vietoje ir išsiaiškinti jų kilmę.

Jau iš pirmo žvilgsnio galima buvo išskirti senovinės gyvenvietės vietą — juoduojantį 0,6—1 m storumo kultūrinį sluoksnį. Jis yra pačiame žemės paviršiuje ir tęsiasi daugiau kaip 100 m išilgai Nemuno. Tiksliai nustatyti jo plotą be smulkesnio tyrinėjimo negalima.

Šiais metais pavasario potvynio metu Nemunas čia krantą su kultūriniu sluoksniu vietomis nuplovė iki 10 m pločio. Vanduo, išplaudamas žemę, apnuogino joje tūnojusius akmenis, gargažes, šukes ir kitus sunkesnius daiktus. Vietomis vanduo nepajėgė galutinai išplauti kietai sumintos, greičiausiai, buvusių gyvenamųjų trobesių aslų žemės. Čia buvo rasti didesni molinių puodų fragmentai, apdegusio molinio tinko gabalai, aptrupėję bei suskilę nuo ugnies židinių akmenys. Apgriuvusiame kultūriniame sluoksnyje buvo pastebėta nedidelių anglies gabaliukų, gargažių, pavienių šukių.

Be abejo, pavasarį, nuslūgus vandeniui, išplautame plote galima buvo rasti daugiau įvairių radinių, tačiau niekam nepasirūpinant jų apsauga, per vasarą daugelį praeiviai sunaikino.

Nors atsilankymo metu buvo surinkta nedaug senoviškų daiktų, tačiau ir šie leidžia kiek atskleisti Marvelės praeitį.

Marvelės gyventojai jau gyveno iš rąstų statytuose namuose. Sprendžiant iš išlikusių molinio tinko gabalų įlinkimų, jie buvo statomi iš netašytų 12—15 cm skersmens rąstų.

Randami didesni ir mažesni geležies gargažės gabalai liudija, kad Marvelės gyventojai geležį lydydavo iš vietos pelkių geležies rūdos, kad čia klestėjo kalvių amatas. Tai leidžia manyti, jog Marvelės kalviai bus padirbę pirmųjų m. e. amžių Veršvų ir Sargėnų kapinynų kapuose rastus gražius geležies darbo įrankius ir ginklus: įmovinius kirvius, ietigalius, dalgius ir kt. Įmovinių geležinių kirvių pagaminimas reikalavo patirties ir didelių technologiškų įgūdžių. Šie kalviai drauge buvo ir gražių raudonų žalvarinių papuošalų gamintojai-juvelyrai.

Tuo metu plačiai buvo gaminami ir naudojami įvairūs moliniai puodai. Juos lipdė iš molio ir smulkiai grūsto sutrupėjusio nuo ugnies akmens mišinio. Tokie puodai pasižymėjo patvarumu. Puodai — juodos ir tamsiai pilkos spalvos. Tai rodo, kad juos menkai tedegino atvirame židinyje. Puodų kaklelių kraštai yra 15—25 cm skersmens, dugnai — 11—16 cm. Jų išorinės sienelės buvo brūkšniuotos, gruoblėtos ir lygios. Kai kurių puodų vidus irgi brūkšniuotas.

Sprendžiant iš surinktos medžiagos, Marvelės gyvenvietė skirtina pirmajai I m. e. tūkstantmečio pusei.

Be abejo, kultūriniame Marvelės gyvenvietės sluoksnyje, be šukių ir kitų atskirų daiktų, yra ir senoviškų konstruktyvinių įrengimų: gyvenamųjų trobesių, židinių, geležies lydymo krosnių bei kalvių ir kitų liekanų. Šios liekanos yra labai svarbios ir aukščiau nurodyto laikotarpio Kauno gyvenvietės kultūrinio-buitinio gyvenimo pažinimui. Pastaruoju laiku prie pilies sienų rastos gruoblėtos keramikos nuotrupos sako, kad ir pilies plote buvusi to paties laikotarpio gyvenvietė. Tačiau tos gyvenvietės liekanos yra giliai žemėje, padengtos įvairiomis vėlesniųjų laikų liekanomis, ir dabar sunkiai prieinamos, o Marvelės gyvenvietės liekanos yra žemės paviršiuje.

Atsižvelgiant į didelę naujai pastebėtos pirmųjų m. e. amžių Marvelės gyvenvietės reikšmę ne vien tik Kauno, bet ir visos Lietuvos tolimosios praeities pažinimui, būtina, kad mūsų muziejai kuo skubiau griebtųsi jos kasinėjimo ir tyrinėjimo darbų.

Kauno TIESA
1958 m. lapkričio 12 d. 2 psl.

...ieberklų, meškerėms kabliukų, ieti-
...galių gamindavo tuomet iš kaulo ir
...rago, bet jie smėly neišliko. Gerai
...išsilaikiusių mezolitinių kaulo ir ra-

...ėjo lankyti ir žmonės, kurie pasku-
...niojo ledmečio laikotarpyje jau gy-
...eno ledyno pakrašty, vietomis siek-
...ami 53° lygiagretę. Vakarų Lietu-
...oje rasta keletas mamuto ir šiaurės
...nio kaulų bei ragų dirbinių, kurių
...mžius siekia 17—15.000 metų. Tik-
...ausiai, neskaitlingi klajoklių me-
...žiotojų būreliai lankėsi tuo metu
... Kauno slėny, tik jų lankymosi
...pėdsakų dar nesurasta arba jie iš-
...ykę.

... Kauno slėny gyvenusios žmonių
...suomenės istoriją galima pradėti
...uo vidurinio akmens amžiaus —
...ezolito (8.000—4.000 m. prieš m.
...) laikų, kai jau čia aptinkame pa-
...oviau gyvenusių žmonių pėdsa-
...is. Tie pėdsakai yra mezolito lai-
...otarpio gyvenviečių, t. y. stovyklų
...ekanos. Jų yra aptikta Eiguliuose
...onavos g. gale, už kapinių), Ra-
...ikuose (smėlyne priešais Kleboniš-
...ius), Drąseikiuose (priešais Turžė-
...us), Vieškūnuose, Laumėnuose, Pet-
...ašiūnuose, Šilinėje. Tose vietose
...pustyto smėlio laukuose randama
...tnaginė skalda ir kai kurie to lai-
...otarpio dirbiniai: strėlės, gremžtu-
...ai, rėžtukai, įvairios skeltės ir kt.
...andami smėlio paviršiuje titnagi-
...iai dirbiniai yra jau sunykusių, vė-
...) išpustytų stovyklų liekanos.

... Ypatingai svarbios medžiagos to
...limojo praeities laikotarpio paži-
...mui teikia dar gerai užsilikusi Ei-
...lių mezolitinė stovykla. Čia, kelio
... Kleboniškius ir Kalnytės kryžkelė-
... jau seniai buvo žinomos dvi ak-
...ens amžiaus stovyklos: I a. stovyk-
... yra į dešinę nuo Kalnytės kelio,
...ško pakraštyje, kur imamas smė-

(Bus daugiau)

duobutės, kurios buvo aplipusios smulkiais anglių trupinėliais. Ištirtos anglys paro- todėl tekdavo daug jo skaldyti, kad būtų galima gauti tinkamą skeltę, o iš jos padaryti reikalingą darbo įrankį: ar karklo lapo pavidalo strėlę, ar paplokščią apvalų gremžtuką ar ku- žeberklų, meškerėms kabliukų, ietigalių gamindavo tuomet iš kaulo ir rago, bet jie smėly neišliko. Gerai išsilaikiusių mezolitinių kaulo ir ra-

PAŽINKIME GIMTOJO MIESTO PRAEITĮ

KAUNO SENOVĖ

LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas P. Tarasenka — žymus mūsų krašto praeities tyrinėtojas — Kauno skaitytojams pažįstamas iš knygų „Perkūno šventykloje“, „Pabėgimas“. Dabar jis, apibendrindamas daugelio metų archeologinių tyrinėjimų duomenis, ruošia naują knygą. Redakcija šiandien pradeda spausdinti šios knygos ištraukas.

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Džiaugiamės gražiais Kauno miesto ir jo artimesnių apylinkių vaizdais: dviejų didžiųjų Lietuvos upių Nemuno ir Neries santaka, tai platėjančiu, tai siaurėjančiu Nemuno slėniu, aukštais žaliuojančiais slėnio krantais; didžiuojamės darbščių ir taiką mylinčių Kauno gyventojų darbo pasiekimais kuriant komunizmą, su pagarba minim jo garsią praeitį, ypač didvyrišką jo gynimą nuo grobikų kryžiuočių ir kalavijuočių puolimų, jo gyventojų kovas dėl laisvės.

Įdomu yra pažinti tolimąją Kauno miesto praeitį — jo įsikūrimą, jo pirmuosius gyvavimo amžius, bet istoriniai rašytiniai šaltiniai ją atskleidžia labai mažai. Klysta ir senieji Kauno miesto istorikai, kurie savo išvadas darė remdamiesi kartais klaidingomis rašytinių istorinių šaltinių pastabomis, o kartais net ir legendomis.

Senieji istorikai Strikovskis ir Kojalavičius pažymi, kad Kaunas įkurtas X a. pabaigoje mitinio kunigaikščio Palemono sūnaus Kuno, kurio vardu ir buvo pavadintas. Istorikas T. Narbutas net pažymi, kad kunigaikštis Kunas pastatė Kauną 1030 m. Vėlesnieji Kauno miesto istorikai pakartojo senų istorikų išvadas.

Šios senųjų istorikų legendomis pagrįstos pastabos apie Kauno miesto įsikūrimą kad ir turi kiek tiesos nuotrupų, bet yra labai fantastiškos ir vien jomis remtis negalima.

Kauno miesto įkūrimas nepriklausė nuo kurio nors valdovo noro, bet, kaip ir apskritai miestų įkūrimas, yra susijęs su krašto visuomenės istorine raida, su atitinkamo gamybos būdo išsivystymo pakopa. Miestai susidaro kaip visuomeninio darbo pasiskirstymo, amatų atsiskyrimo nuo žemdirbystės, reguliaraus prekių pasikeitimo, privačios nuosavybės ir visuomenės pasidalinimo klasėmis pasėka.

Šie visuomeniniai-ekonominiai santykiai Lietuvoje susidarė tik IX—X m. e. amžiais, pažymėdami dėl ypatingų ekonominio vystymosi sąlygų tame laikotarpy susidariusią ne vergovinę, bet feodalinę santvarką. Tai ir Kauno įsikūrimas skirtinas šiam laikotarpiui, o ne kuriems konkrečiai senųjų istorikų pažymėtiems metams.

Feodalinė santvarka yra jau aukštesnis gamybos būdo, istorinės visuomenės raidos etapas. Lietuvos visuomenės istorija, kaip ir Kauno miestą sukūrusios visuomenės istorija, prasideda daug anksčiau. Ji siekia labai tolimą praeitį — gimininės-bendruomeninės santvarkos laikotarpį. To daugelio tūkstančių metų trukusio visuomenės istorijos laikotarpio rašytiniai istoriniai šaltiniai nemini. Jį atpažįstame tik iš įvairių archeologinių paminklų.

Dabartinio Kauno miesto ribose ir artimesnėse jo apylinkėse yra įvairių laikotarpių, įvairių archeologinių paminklų (Žr. pieš.) Dalis jų jau tyrinėti, o visa tyrinėjimų medžiaga yra M. K. Čiurlionio v. Dailės muziejuje. Kiti liko netyrinėti, bet trumpas jų pažinimas pateikia kai kurių duomenų, leidžiančių pažinti ilgus tūkstantmečius gyvenusios Kauno slėnyje visuomenės ir Kauno miesto įsikūrimo istoriją.

I. AKMENS, ŽALVARIO IR ANKSTYVOJO GELEŽIES AMŽIŲ STOVYKLOS KAUNO RAJONE

Besitraukiant į šiaurę šimtus tūkstančių metų dengusiems Lietuvą ledynams, Kauno apylinkėje susidarė ežeras, į kurį įtekėjo Nemunas ir Neris. Po ilgesnio laiko Kauno ežero vandenys pradėjo plauti vagą išilgai ledyno pakraštį į Baltijos jūrą. Žemėjant Baltijos jūros vandens lygiui, didėjo Nemuno ir Neries upių vandens kritimas, ir vanduo dar apie 25—20.000 metų iki mūsų dienų išplovė jų plačias ir gilias vagas. Pasitraukus ledynui toliau į šiaurę ir nusistovėjus Baltijos jūros vandens lygiui, sumažėjo Nemuno ir Neries vandens kiekis, ir šios upės pradėjo tekėti savo vagomis, palikdamos plačius slėnius.

Lietuvoje tuomet buvo šaltas arktiškas klimatas. Skurdi augmenija pamažu slinko į šiaurę ir dengė laisvus nuo ledų ir vandenų laukus. Drauge su augmenija slinko į šiaurę ir gyvūnija. Tos gyvūnijos tarpe buvo milžinai mamutai, Sibiro raganosiai, šiaurės elniai. Mamutų kaulų rasta ties Kaunu, Jiesios slėnyje, o 1926 m. — ir Aleksoto šlaite.

Sekdami gyvūniją, Lietuvą pradėjo lankyti ir žmonės, kurie paskutiniojo ledmečio laikotarpyje jau gyveno ledyno pakrašty, vietomis siekdami 53° lygiagretę. Vakarų Lietuvoje rasta keletas mamuto ir šiaurės elnio kaulų bei ragų dirbinių, kurių amžius siekia 17—15.000 metų. Tikriausiai, neskaitlingi klajoklių medžiotojų būreliai lankėsi tuo metu ir Kauno slėny, tik jų lankymosi pėdsakų dar nesurasta arba jie išnykę.

Kauno slėny gyvenusios žmonių visuomenės istoriją galima pradėti nuo vidurinio akmens amžiaus — mezolito (8.000—4.000 m. prieš m. e.) laikų, kai jau čia aptinkame pastoviau gyvenusių žmonių pėdsakus. Tie pėdsakai yra mezolito laikotarpio gyvenviečių, t. y. stovyklų liekanos. Jų yra aptikta Eiguliuose (Jonavos g. gale, už kapinių), Radikuose (smėlyne priešais Kleboniškius), Drąseikiuose (priešais Turžėnus), Vieškūnuose, Lauménuose, Petrašiūnuose, Šilinėje. Tose vietose išpustyto smėlio laukuose randama titnaginė skalda ir kai kurie to laikotarpio dirbiniai: strėlės, gremžtukai, rėžtukai, įvairios skeltės ir kt. Randami smėlio paviršiuje titnaginiai dirbiniai yra jau sunykusių, vėjo išpustytų stovyklų liekanos.

Ypatingai svarbios medžiagos to tolimojo praeities laikotarpio pažinimui teikia dar gerai užsilikusi Eigulių mezolitinė stovykla. Čia, kelio į Kleboniškius ir Kalnytės kryžkelėje, jau seniai buvo žinomos dvi akmens amžiaus stovyklos: I a. stovykla yra į dešinę nuo Kalnytės kelio, miško pakraštyje, kur imamas smėlis.

(Bus daugiau)

PAŽINKIME GIMTOJO miesto praeitį

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Lankant tą vietą, nukastos kalvos šlaite buvo matomas nestoras kultūrinis sluoksnis, ryškiai išsiskiriantis tamsesne spalva, ir randami mezolitiniai titnaginiai dirbiniai. Antroji Eigulių mezolitinė stovykla Ib aptikta į kairę nuo Kalnytės kelio, ant esančio tuojau už kapinių apaugusio pušaitėmis kalnelio. Čia išraustose kalnelio paviršiuje duobėse irgi buvo randami mezolitiniai titnaginiai dirbiniai.

1952 m. vasarą, lankant tą vietą M. K. Čiurlionio vardo dailės muziejaus moksliniams bendradarbiams-archeologams, buvo pastebėta, kad pradėta imti smėlį iš kelio į Kleboniškių pusę ir iš kalnelio stovyklos Ib. Smėlio karjero šlaite apie 1 m žemiau žemės paviršiaus buvo ryškiai matyti juodos spalvos kultūrinis sluoksnis, o to sluoksnio apačioje juodavo dar ryškesnė dėmė — židinys. Iš rastų čia pat titnaginių dirbinių paaiškėjo, kad tai yra liekanos dviejų akmens amžiaus laikotarpių (ankstyvesniojo — mezolito ir vėlyvesnio — neolito) dar neišpustytos stovyklos.

Tęsinys iš vakardienos nr.

Panaši akmens amžiaus stovykla Lietuvoje buvo aptikta pirmą kartą, ir todėl buvo susirūpinta jos apsauga bei tyrinėjimu. Kauno miesto DŽDT vykdomojo komiteto kultūros skyriaus patvarkymu buvo uždrausta imti iš tos vietos smėlį, o Dailės muziejaus moksliniai bendradarbiai 1952—53 m. m. čia atliko nedidelių to kalnelio plotų kasinėjimus. Tačiau, nežiūrint draudimo, smėlis iš tos vietos buvo imamas, ir per kelis metus didesnė to kalnelio dalis su vertingomis mokslui senovinėmis liekanomis buvo nukasta. 1957 m. čia vėl buvo kasinėjama, ir tai drauge su ankstyvesniais tyrinėjimais davė daug įdomios mokslinės medžiagos tolimosios Kauno slėnio praeities pažinimui.

Eigulių Ib stovykloje mezolito dirbiniai buvo randami smėly, žemiau kultūrinio sluoksnio. Čia buvo rasta ankstyvojo ir vėlyvojo mezolito titnaginių dirbinių ir trys to laikotarpio židiniai. Židinius sudarė apie 50 cm skersmens ir iki 40 cm gylio duobutės, kurios buvo aplipusios smulkiais anglių trupinėliais. Ištirtos anglys parodė, kad židiniuose buvo deginamos jaunos pušaitės ar nestoros pušų šakos.

Rasti Eigulių stovykloje Ib mezolitiniai dirbiniai ir židiniai kalba apie tai, kad to laikotarpio Kauno slėnio gyventojai gyveno neskaitlingomis giminėmis matriarchalinėmis bendruomenėmis ir gyveno kaip klajokliai medžiotojai, žvejų bei augalinio maisto rinkėjai. Per keturis tūkstančius metų besitęsusį mezolito kultūros laikotarpį tokios klajoklių bendruomenės gal ne kartą buvo apsigyvenusios tame kalnelyje. Gyvendavo jos čia dešimtmečiais, šimtmečiais, bet ryškesnių savo gyvenimo pėdsakų nepaliko. Gyvendavo įrengtose ant žemės paviršiaus iš karčių ir šakų padarytose palapinėse, apdengtose žolėmis, medžių žieve, kailiais. Viduryje palapinės duobelėse kūrendavo ugnį. Gyvendami čia dirbo įrankius iš dažnai sutinkamo prie Neries titnago. Titnagas čia blogos rūšies, su kalkių ir geležies junginių priemaišomis, ir todėl tekdavo daug jo skaldyti, kad būtų galima gauti tinkamą skeltę, o iš jos padaryti reikalingą darbo įrankį: ar karklo lapo pavidalo strėlę, ar paplokščią apvalų gremžtuką, ar kuriuos kitus būdingus tam laikotarpiui darbo įrankius (žr. pieš.). Kasinėjimo metu buvo aptiktos kelios krūvos — lizdai titnaginės skaldos: didesnių gabalų, nuo kurių buvo skeliama — skaldytinių, daug beformių nuoskalų ir įvairių sugadintų bei nebaigtų dirbti dirbinių. Daug darbo įrankių, pavyzdžiui, žeberklų, meškerėms kabliukų, ietigalių gamindavo tuomet iš kaulo ir rago, bet jie smėly neišliko. Gerai išsilaikiusių mezolitinių kaulo ir rago dirbinių randama mūsų durpynuose.

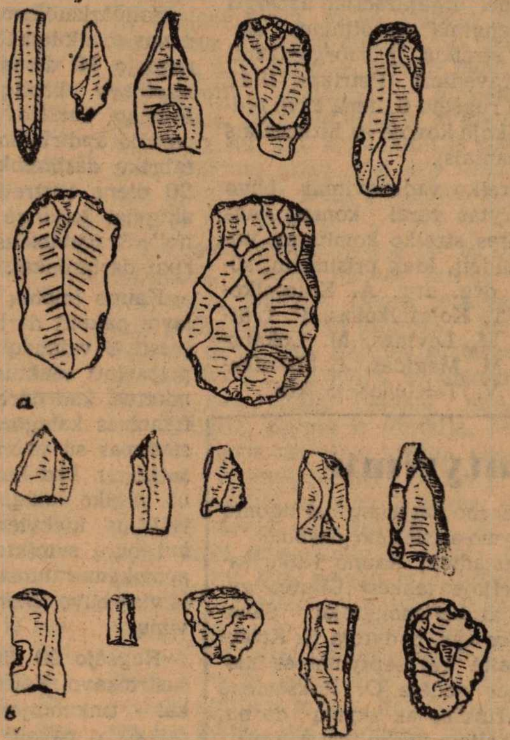

Per keturis tūkstančius ar daugiau metų trukusį mezolito kultūros laikotarpį keitėsi Lietuvos klimatas. Pradžioje jis buvo šaltas, vėliau atšilo. Pradėjo augti daugiau lapuočių ir kitų augalų, turtėjo ir gyvūnija. Bendromis pastangomis buvo medžiojami briedžiai, lokiai, šernai, taurai ir kiti žvėrys bei paukščiai. Medžiokle bei žuvavimu daugiausia užsiėmė vyrai; moterys gi rinko valgiui upėse austres ir įvairų augalinį maistą: laukinius vaisius, uogas, grybus. Valgiui rinko ir įvairių augalų lapus bei šaknis. Spėjama, kad buvo valgomi rūgštynių, dilgėlių, balandų, pienių, kiškio kopūstų, saulučių, riežiukų, žliūgės ir kai kurių kitų augalų lapai. Valgiui naudojo žirginių, nendrių, pupalaiškių, dumblalaiškių, švendrių, varpučio šaknis ir kt.

Kyla klausimai: kas gi buvo Kauno slėnio mezolito gyventojai? Kuria kalba jie kalbėjo? Tų klausimų atsakymui kiek duomenų pateikia antropologijos ir kalbotyros mokslų duomenys. Antropologijos mokslo duomenimis, pirmieji Lietuvos gyventojai, kuriuos laikome mezolito taip vadinamosios svidrinės kultūros nešėjais (Swidry Wielkie — vietovė prie Vislos netoli Varšuvos), kurios liekanų be Kauno slėnio aptikta dar prie Merkio ir Kuršių Neringoje, o taip pat ir vėlyvesni mezolito gyventojai priklausė pailgo veido europiečių tipui. •

(B. d.)

Pažinkime gimtojo miesto praeitį

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Tam tipui priklauso senovės baltų (lietuvių, latvių, prūsų, jotvingių) slavų, germanų ir kitų indoeuropiečių kalbų grupės gentys. Jam priklauso lietuviai ir dabar. Kokia kalba kalbėjo pirmieji Kauno slėnio gyventojai, pabandysime atsakyti vėliau.

Stebėdami toliau žmonių gyvenimą Kauno slėny, pasiekiame naująjį akmens amžių — neolitą (4000—1700 m. pr. m. e.). Neolito laikotarpyje Kauno slėny aptinkame žymiai daugiau stovyklų negu mezolito laikotarpyje. Jų yra aptikta Eiguliuose, Žaliakalnio turgaus aikštėje, Veršvų kalvos šlaite už „Atramos" gamyklos, Radikuose, Kaniūkuose, Šilinėje, Žiegždriuose, Petrašiūnuose. Plačiame Laumėnų slėnyje buvo aptikta net dešimt tokių stovyklų. Neolito laikotarpyje Kauno slėnio gyventojai dar gyveno nederlinguose smėlynuose sena medžiotojų, žvejų ir augalinio maisto rinkėjų buitimi. Nuo mezolito laikotarpio gyventojų jie jau skyrėsi tuo, kad ilgą laiką gyveno vienoje vietoje, o ypač žymiai išsiskyrė savo techniškais laimėjimais.

Tęsinys iš vakardienos nr.

Kauno slėnio neolito žmonių gyvenimo apibūdinimui įdomių duomenų pateikia irgi Eigulių stovykla Ib. Neolitui čia skiriamas buvęs virš mezolinių dirbinių juodos spalvos, 20—30 cm storumo kultūrinis sluoksnis, kuris susidarė gyvenant žmonėms toje vietoje ilgesnį laiką. Tame kultūriniame sluoksnyje buvo aptikta 12 židinių, kuriuos sudarė 45—65 cm skersmens ir iki 50 cm gylio pripildytos anglių trupinių ir pelenų mišinio duobelės. Buvo aptiktos ir trys įvairaus didumo duobės. Didesnioji duobė buvo apie 2 m ilgio ir 65 cm gylio. Duobių dugnai buvo padengti kultūriniu sluoksniu. Galima manyti, kad ir neolito laikotarpyje Kauno slėnio gyventojai rengė savo gyvenimui tokias palapines, kaip ir mezolito laikotarpyje.

Eigulių stovyklos Ib kultūriniame sluoksnyje, o taip pat ir kituose Kauno slėnio neolito stovyklose buvo rasta įvairesnių ir tobulesnių titnaginių dirbinių: skersinių ir trikampių strėlių, trumpų gremžtukų, siaurų pailgų skeltelių (mikrolitų), įstatomų į kaulo bei rago žeberklus ir kt. Be smulkių skeltų titnaginių dirbinių neolito laikotarpyje paplito gražiai nulydintu paviršiumi titnaginiai, o ypač įvairūs smulkių grūdų akmens rūšies stambesni darbo įrankiai: kirviai, kaltai, kapliai, skaptai. Eigulių ir kitose Kauno slėnio neolito stovyklose buvo rasti tokių dirbinių fragmentai. Sveikas akmeninis kirvis buvo rastas Senamiestyje. Čia rastas žemėje akmeninis kirvis buvo net su išsilikusiu mediniu kotu. Gludintų akmens kirvių buvo rasta Lenino prospekte, Karmelitų paplūdimyje ir keli Žaliakalnyje. Buvo rasti jie ir kitose Kauno slėnio vietose, tik gaila, kad nepateko į muziejų. Tikslesnė jų radimo vieta ir aplinkybės nežinomi.

Techniški neolito laikotarpio laimėjimai yra pažymėti ir keramikos-molio dirbinių paplitimu. Ypač buvo paplitę įvairaus dydžio ir įvairios paskirties moliniai puodai. Moliniai puodai buvo lipdomi ir išdegami atviruose židiniuose. Eigulių stovyklos kultūriniame sluoksnyje prie židinio ir duobės Nr. 2 dugne buvo rastos 1—1,5 cm storumo su stambių akmens trupinių priemaišomis molyje silpnai degintų puodų šukės. Iš rasto puodo kaklelio dalies matyti, kad puodas buvo 17,5 cm skersmens su silpnai profiliuotomis sienelėmis. Panašių šukių randama ir kitose, jau išpustytose, Kauno slėnio neolito stovyklose.

Be šios neornamentuotos keramikos Eigulių stovyklos I b kultūriniame sluoksnyje dar buvo rasta virvelinė, brūkšniuota ir tekstilinė keramika (Pieš. 3). Ši keramika jau žymiai tobulesnė. Moliniai puodai yra su plonesnėmis sienelėmis, molyje įmaišoma smulkių akmens trupinių arba smėlio. Puodai įvairaus dydžio ir išvaizdos, su profiliuotomis sienelėmis, stipriau deginti, dėl to turi rausvą spalvą.

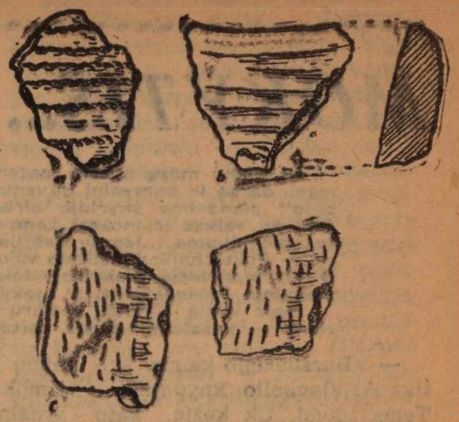

Neolito laikotarpis pasižymi ne vien tik techniškais laimėjimais — tobulesne ir įvairesne titnago bei kitų akmens rūšių darbo įrankių ir keramikos dirbinių gamyba, — bet ir naujų ūkio šakų — javų ir naminių gyvulių auginimo — pirmais bandymais. Išskyrus arklius ir kiaules, kurie, gal būt, prijaukinti iš vietinių laukinių rūšių, visi kiti naminiai gyvuliai ir javai į Lietuvą pateko iš kitų kraštų.

Trečiame tūkstantmetyje pr .m. e. prasideda, o vėliau plečiasi tarpgentinė mainų prekyba. Didelę reikšmę toje prekyboje turėjo gintaras. Per daugelį tarpininkų Baltijos gintaras paplito Rytų Europoje, siekdamas Baltąją jūrą, Uralą, Juodąją jūrą, net Graikiją, Egiptą ir Finikiją. Išsiplėtus šiems mainams neolito pabaigoje į Lietuvą pateko pirmieji javai — kviečiai, miežiai ir soros, o taip pat karvės, avys bei ožkos. Pirmieji javai ir naminiai gyvuliai į Lietuvą, tur būt, pateko iš plačiai paplitusios trečiame ir antrame tūkstantmetyje pr. m. e. viduriniame Padniepry Tripoljes (vietovė netoli Kijevo) javų ir naminių gyvulių augintojų kultūros srities. Reikšmingas yra tas faktas, kad auginami Tripoljes kultūros srities kviečiai yra tos pačios rūšies kaip ir seniausieji Lietuvos kviečiai — dvigrūdžiai kviečiai.

Tačiau ir naminių gyvulių auginimas, ir žemdirbystė neolito laikotarpyje plačiai nebuvo paplitę. Tai buvo tik pirmieji bandymai. Netobuli akmeniniai ir raginiai kapliai bei akmeniniai kirviai neleido plačiau plėsti žemdirbystės. Patogesnės sąlygos buvo naminių gyvulių auginimui. Jau žalvario amžiuje gyvulių auginimas tapo pagrindine ūkio šaka.

Kaip ir mezolite, taip ir neolite buvo dar matriarchatas, tačiau pastovesnis bendruomeninis gyvenimas, ypač ekonominiai ir vedybiniai santykiai, pareikalavo tampresnių visuomeninių santykių — nedidelių gentinių junginių susidarymo.

Neolito laikotarpyje Lietuvoje vėl aptinkame senojo europoidinio tipo gyventojus. Greta jų Turlojiškių durpyne (Kalvarijos rajone) buvo rasti griaučiai, skiriami mongoloidiniam tipui. Rasti prie šių griaučių rago ir kaulo dirbiniai leidžia juos skirti mezolito pabaigai bei neolito pradžiai.

(B. d.)

PAŽINKIME GIMTOJO miesto praeitį

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Daugelio archeologų nuomone, seniausieji, taip pat ir neolito laikotarpio Lietuvos gyventojai priklausę mongoloidiniam tipui bei ugro-suomių kalbų grupei. Jiems priklausė lybiai, estai, suomiai, mardviai ir kitos gyvenusios Rytų Europoje gentys. Mat, Lietuvoje rasta, kad ir nedaug, „šukinės" keramikos, kuri laikoma neabejotinai priklausiusi tik ugro-suomių gentims.

Galima manyti, kad neskaitlingos mongoloidinio tipo bei ugro-suomių gentys, slinkdamos iš rytų, vietomis (Merkio sritis, Kuršių Neringa) pateko į Lietuvą net ir toliau į vakarus bei pietus, bet čia jie nebuvo vyraujančiu etnišku elementu ir negali būti laikomi indoeuropiečių kalbų grupės pirmaisiais Lietuvos gyventojais. Tą patvirtina kalbos duomenys. Lietuvos teritorijoje, išskyrus upės Minijos pavadinimą („Minija" estų ir lybių kalbose reiškia „nuotaka"), kitų ugro-suomiškos kilmės upių ir ežerų pavadinimų kalbininkai neranda. Visi jie yra aiškiai baltiškos kilmės ir, matomai, suteikti dar neolito, o gal ir ankstyvesniais laikais, kaip tą tvirtina visur randami neolito laikotarpio akmeniniai kirviai ir kiti dirbiniai. Atrodo, kad mezolito ir neolito laikotarpių Lietuvos gyventojai, būdami giminingi rasiniu atžvilgiu, buvo giminingi ir kalbos atžvilgiu, atseit, etniškai.

Be to, mezolito ir neolito laikotarpiu Rytų Europos šiaurės miškų zonoje gyvenusieji europoidai ir mongoloidai gyveno vienodą medžiotojų ir žvejų gyvenimą, o tai suvienodino ir jų ideologiją. Ši ideologija visą gamtą laiko gyva ir įvairiai veikiančia žmogaus gyvenimą bei jo darbą. Norėdamas įsigyti jos palankumą, žmogus naudojo įvairias magijos priemones. Magiškomis priemonėmis laikytinas ir molinių puodų puošimas duobutėmis bei „šukiniu" ornamentu. Be to, „šukinis" ornamentas labai dažnai sutinkamas pirmojo tūkstantmečio Lietuvos piliakalnių keramikoje. Taigi, puodų puošimas „šukiniu" ornamentu galėjo būti daromas iš europoidinių ir mongoloidinių etniškų junginių.

Etniško senovės Lietuvos gyventojų klausimo sprendimui reikšminga yra rasta Eigulių stovyklos Ib virvelinė, brūkšniuotoji ir tekstilinė keramika, kuri skirtina neolito pabaigai ir žalvario amžiaus pradžiai.

Virvelinės keramikos (moliniai puodai su virvele apspaustomis sienelėmis) ir gražios išvaizdos akmeninių „laivinių" kovos kirvių nešėjais, daugelio archeologų nuomone, buvo nauja etniška grupė, priklausiusi jau aiškiai indoeuropiečių kalbų grupei — baltams, atseit, ir lietuvių protėviams. Be Eigulių virvelinė keramika rasta dar Radikų ir Veršvų stovyklose prie Kauno ir Kuršių Neringoje. Virvelinė keramika greitai išnyko. Ji žinoma Vakarų Latvijoje, Estijoje, pietų-vakarų Suomijoje, vidurio Švedijoje, vidurio Rusijoje iki Jaroslavlio srities, kur irgi randama drauge su laviniais akmens kirviais. Virvelinės keramikos nešėjai laikomi gyvulių ir javų auginimo Lietuvoje ir kt. jos paplitimo kraštuose pradininkais.

Tačiau jei virvelinės keramikos ir „laivinių" kovos kirvių nešėjai gali būti laikomi naujų etniškų elementų ir ūkio šakų pradininkais Estijoje ir kitose ugro-suomių genčių kraštuose, tai Lietuvoje laikyti juos visais naujų etniškų elementų ir naujų ūkio šakų pradininkais negalima. Su javų ir gyvulių auginimu Lietuvos gyventojai susipažino, kaip anksčiau minėjome, jau iki jų atėjimo — dar viduriniame neolite bei antrojo tūkstantmečio pr. m. e. antroje pusėje. Galimas dalykas, kad jie sudarė atskirą gentinį junginį, bet jis buvo giminingas senesniesiems Lietuvos gyventojams. Jų atėjo nedaug, ir jie greitai ištirpo senųjų Lietuvos gyventojų tarpe. Didesnę įtaką jie turėjo ugro-suomių gentims, kurie, perimdami iš ateivių gyvulių ir javų auginimą, drauge perėmė daug susijusių su tomis šakomis žodžių. Pavyzdžiui, estų kalboje oinas (avinas), vohe (ožka), pašmendama (piemenauti), sein (šienas), kirves (kirvis), ratu (ratai), tora (tvora, žemaičių tarme tora) ir kt.

Senovės rytų baltams, o ypač lietuvių gentiniams junginiams, yra būdinga brūkšniuotoji keramika (puodų paviršius yra išbraižomas įvairiomis kryptimis žolės gniūžte). Brūkšniuotoji keramika, rasta Eigulių stovykloje Ib, skirtina antrojo tūkstantmečio pr. m. e. pradžiai. Ypatingai ji paplito I tūkstantmetyje pr. m. e. Rytų Lietuvos piliakalniuose. Jos paplitimo ribos siekia rytuose Dniepro aukštupį, o pietuose — Berezinos upę. Vakarų Lietuvoje brūkšniuotosios keramikos iki šiol nerasta. Estų archeologo prof. H. Mooro nuomone, tai įvyko štai dėl ko. Virvelinė ir brūkšniuotoji keramika pasirodė vienu laiku neolito pabaigoje žalvario amžiaus pradžioje ir priklausė dviem giminingom senovės baltų grupėms. Virvelinės keramikos nešėjai apsigyveno vakarų ir vidurio Lietuvoje, o jų dalis nukeliavo toliau į šiaurę, kita brūkšniuotosios keramikos nešėjų grupė, atėjusi iš pietų, apsigyveno rytų Lietuvoje ir toliau į rytus bei pietus.

Visai naujas reiškinys Lietuvos archeologijoje yra gausus tekstilinės keramikos atradimas 1957 m. Eigulių stovykloje. Tekstilinė keramika yra tokia, kurios puodų paviršius yra apspaudžiamas audiniu arba įvairiomis kryptimis išbraižomos trumpais brūkšniais. Puodų brūkšniavimas, o vėliau jų grobliavimas ir apspaudimas audiniu ar įvairia kryptimi trumpais brūkšniais nėra jų puošimas, o techniška priemonė padaryti juos atsparesniais. Jau pirmajame tūkstantmetyje pr. m. e. tekstilinė keramika yra būdinga Djakovo tipo piliakalniams — sustiprintoms giminių bendruomenių gyvenvietėms.

Lietuvos ankstyvesniuose piliakalniuose iki šiol tekstilinės keramikos nerasta. Nemenčinės rajone ir dar keliuose Rytų Lietuvos piliakalniuose buvo rasti būdingi Djakovo tipo piliakalniams kūginio pavidalo su karbuotais apatiniais kraštais moliniai svareliai, kurių paskirtis iki šiol dar nėra išaiškinta. Tekstilinė keramika ir Djakovo tipo svareliai laikomi būdingi ugro-suomių gentims. Djakovo tipo svarelių atradimas Lietuvos piliakalniuose aiškinamas tarpgentiniais mainais. Sunkiau yra paaiškinti gana didelį skaičių (virš 150 puodų fragmentų) tekstilinės keramikos atradimą Eigulių stovykloje. Moliniai puodai dėl savo nepatvarumo vargu galėjo būti mainų objektais. Įdomu, kad tekstilinė keramika rasta Eigulių stovykloje vienoje vietoje, vakarinėje stovyklos dalyje. Galima manyti, kad ji Eiguliuose palikta ugro-suomių genčių (pvz., lybių) belaisvių, kurie ir naujoje gyvenamoje vietoje dirbo molinius puodus pagal savo tradicijas.

(Bus daugiau)

Tęsinys iš vakardienos nr.

5) Nr(200)190/2042) IX.13 1958

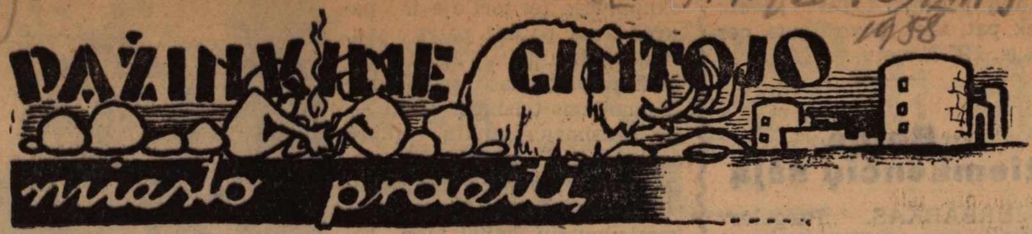

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

1700—500 m. prieš m. e. Lietuvos visuomenės kultūrinės raidos laikotarpis vadinamas žalvario amžiumi. Žalvario amžius pažymėtinas dar didesniais techniškais laimėjimais. Tame laikotarpyje Lietuvos gyventojai susipažino su žalvariniais darbo įrankiais ir ginklais, kurie į Lietuvą mainų keliais patenka iš įvairių, kartais net iš tolimų kraštų: Lenkijos, Vengrijos, Skandinavijos, Kaukazo. Greit Lietuvos gyventojai pažino ir žalvarinių dirbinių gamybos technologiją. Pažymėtinas taip vadinamo baltiško tipo kovos kirvis su pusiau apskritais plačiais ašmenimis ir iškeltais kotelių kraštais. Radikių stovykloje buvo rastas žalvario amžiaus pabaigos nedidelis įmovinis kirvis.

Tobulėja ir keramikos gamyba. Moliniai puodai lipdomi su plonesnėmis profiliuotomis sienelėmis. Molyje dažniausiai įmaišomas tik smėlis, puodai stipriau deginami.

Žalvario amžiuje išsiplečia gyvulininkystė, kuri tapo svarbiausiąja ūkio šaka. Plėtėsi ir žemdirbystė. Patvaresniais ir patogesniais žalvariniais kirviais kertami miškai.

Tęsinys iš ketvirtadienio nr.

Iškirsti medžiai sudeginami, o į lydymus sėjami javai ir linai. Lydymai buvo tik akėjami medinėmis akėčiomis — šakarniais, padarytomis iš eglių viršūnių. Tokiam žemės apdirbimui, reikia manyti, jau buvo panaudojami jaučiai ir karvės. Prijaukinti tame laikotarpyje arkliai, kaip rodo rastas Petrašiūnų piliakalnyje (Obelių raj.) kaulinis laužtukas, jau buvo panaudojami ne tik valgiui, bet ir jodinėjimui.

Gyvulių auginimas ir saugojimas, sunkūs žemės darbai buvo vykdomi vyrų, kurie, vyraudami gamyboje, ilgainiui pradėjo vyrauti ir gimininių bendruomenių ir gentinių junginių visuomeniniame gyvenime. Ilgai viešpatavęs matriarchatas buvo pakeistas patriarchatu — tėvų teise.

Gyvulininkystės ir žemdirbystės išplėtimas, gimininių patriarchalinių bendruomenių turtėjimas iššaukė ir naujų apsaugotų gyvenviečių rengimą ant piliakalnių — pylimais bei perkasais sustiprintų žemės įrenginių. Šių, dar pirmajam tūkstantmečiui prieš m. e. priskiriamų piliakalnių, daugiausia yra žinoma Rytų Lietuvoje.

Žalvario amžiaus kultūriniai laimėjimai veikė ir Kauno slėnio gyventojus, kurie nors ir gyveno atvirose, dar neolito laikų stovyklų vietose, bet naudojo žalvarinius darbo įrankius ir ginklus, plėtė gyvulininkystę (Eigulių stovykloje buvo rasti karvės ir avies ar ožkos kaulai) ir žemdirbystę, tarpininkavo mainų prekyboje. Nors būdingų tam laikotarpiui piliakalnių Kauno slėny nežinoma, bet, reikia manyti, kad jų gyvenvietės-stovyklos buvo apsaugotos medinėmis tvoromis ar kuriomis kitomis kliūtimis.

500 m. pr. m. e. — I a. m. e. laikotarpis archeologinėje periodizacijoje vadinamas ankstyvuoju geležies amžiumi. Tame laikotarpyje į Lietuvą patenka pirmieji geležies dirbiniai. Ir Lietuvos gyventojai pažino geležies gamybą iš vietos pelkių geležies rūdos. Seną lietuvių prosenių pažintį su geležies gamybos technologija pažymi bendra slavų ir baltų gamybos terminologija (geležis — železo, rūda — ruda, kalvis — kovol). Ji, matomai, susidarė dar artimesnio bendravimo bei vienos etniškos slavų-baltų grupės gyvavimo laiku — minėto laikotarpio pradžioje.

Ir ankstyvesniame geležies amžiuje Kauno slėnio gyventojai dar gyveno atvirose stovyklose, bet pažymėjo jį naujais kultūriniais laimėjimais. Eigulių stovykloje Ib ir Laumėnų stovykloje buvo rasta to laikotarpio gnaibyta keramika (puodų paviršius tankiai yra gnaibomas), o Radikių stovykloje rasta ir geležies gargažės gabalų, likusių nuo geležies rūdos deginimo.

Reikia paminėti dar vieną senovišką liekaną, kurią galima skirti jau gyvulininkystės išplitimo laikotarpiui. Šeštame kilometre už Palemono, krūmuose prie geležinkelio, yra akmuo, ant kurio esą įdubimai laikomi meškos ir veršio pėdų antspaudais. Tas pėduotas akmuo laikytinas čia gyvenusios giminės ar genties valdomo žemės ploto ženklu.

Drauge su visuomeninio-ekonominio gyvenimo kitimu per ilgus tūkstantmečius kito ir priklausanti nuo jų ideologija. Jos kitimus mes stebime puodų ornamentavimo kitime, o ypač laidojimuose. Nors pažymėto laikotarpio laidojimų Kauno slėny dar neaptikta, bet jie yra žinomi kitose Lietuvos vietose. Neolito ir žalvario amžiaus pradžioje mirusieji buvo laidojami nedeginti su darbo įrankiais ir amuletais — lokių iltimis. Žalvario ir ankstyvojo geležies amžiuose plito lavonų deginimas. Deginimo liekanos buvo surenkamos į puodus — urnas. Jokių daiktų prie jų nedėdavo. Virš urnų supildavo pilkapius.

Tokiu būdu, seniausieji Kauno slėnio archeologiniai akmens, žalvario ir ankstyvojo geležies amžių paminklai paskutinių jų tyrinėjimų šviesoje kalba apie tai, kad per visą ilgą aštuonių su viršum tūkstančių metų gimininės bendruomeninės santvarkos laikotarpį Kaunas buvo žymus kultūrinio Lietuvos visuomenės augimo židinys.

2. KAPINYNAI

Kauno slėnio, kaip žymaus kultūrinio centro, reikšmė ypač iškilo geležies amžiuje — II—XIII mūsų eros amžiuje! Apie tai liudija keli dabartinio Kauno miesto ribose esą minėto laikotarpio kapinynai.

Antrame m. e. amžiuje Lietuvoje staiga iškyla aukšta kultūra, kuri pasireiškė skaitlingu geležies darbo įrankių ir ginklų, o ypač įvairių, daugiausia vietinių tipų žalvarinių papuošalų paplitimu. Šie aukštos kultūros liudininkai randami nuo II m. e. amžiaus nedegintuose laidojimuose. Toks staigus Lietuvos gyventojų materialinės kultūros pakilimas buržuazinių archeologų buvo aiškinamas senovės germanų - gotų įtaka. Gotai tame laikotarpyje pasižymėjo dideliu aktyvumu ir pradėjo veržtis nuo Pabaltijo į pietus. Tačiau yra žinoma, kad patys gotai, slinkdami į pietus link Juodųjų jūrų, patekdavo naujų savo kaimynų įtakon, ir todėl nešti kultūros į mūsų kraštą negalėjo.

Kultūrinis kilimas Lietuvoje II m. e. amžiuje įvyko ne dėl kurių nors išorinių įtakų, bet buvo tiesioginių krašto vidinių gamybos jėgų vystymosi pasėka, o jos staigus pasireiškimas pastebimas todėl, kad tuo laiku drauge su visuomeninio - ekonominio gyvenimo kitimu pasikeitė ir ideologija, ypač pasireiškusi pomirtinio gyvenimo vaizdavime. Ankstesnis degintų lavonų be jokių įkapių laidojimo būdas buvo pakeistas nedegintų lavonų laidojimais, kartu laidojant įvairius geležies, žalvario ir kitokius dirbinius.

(Bus daugiau)

6)

Nr. 191

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Šių dirbinių paplitimas II m. e. amžiuje jau savaime kalba apie tai, kad to laikotarpio senovės lietuviai — įvairių baltų gentiniai junginiai — jau prieš tai, ankstyvajame geležies amžiuje, buvo susipažinę su geležies ir žalvario dirbinių gamybos technologija ir naudojo geležies darbo įrankius.

Ypač didelės reikšmės turėjo geležinių kirvių panaudojimas lydyminės žemdirbystės išplitimui. Greta lydyminės žemdirbystės panaudojimo naujų plotų atkariavimui nuo girių vystėsi ir miškinė-plūdiminė žemdirbystė. Laukai buvo paliekami 2-3 metams pūdymais. Šis žemdirbystės būdas, paplitęs jau nuo pirmųjų m. e. amžių, reikalavo pūdymų arimo, panaudojant tam arklius ar jaučius. Tuo pat metu paplito ir ratai.

Drauge su žemdirbystės, gyvulininkystės ir amatų plitimu vystėsi ir tarpgentiniai mainų prekybiniai santykiai su kaimyninėmis slavų gentimis ir Romos provincijomis. Prekiauta gintaru, vašku, kailiais, grūdais, už kuriuos mainais buvo gaunama žalvario ir sidabro papuošalų ar žalvario žaliavos ilgų lazdelių pavidalu. Pradedant nuo I m. e. amžiaus Lietuvoje randamos Romos monetos. Pvz., Romos imperatoriaus Klaudijaus (41—54) sidabrinis denaras buvo rastas Pajevonų (Kybartų raj.) apylinkėje. I m. e. amžiaus Romos istorikas Tacitas mini baltų gentis, vadindamas jas aisčiais ir pažymėdamas, kad aisčiai geresni žemdirbiai negu tingūs germanai. Drauge su gamybinių jėgų vystymusi vystėsi ir visuomeniniai santykiai.

Tęsinys iš vakardienos nr.

Nors įvairūs visuomeniniai - ekonominiai kitimai I m. e. tūkstantmetyje vyko visoje Lietuvoje, bet ypač įdomu juos pasekti Kauno slėnyje, kur jie svarbiausia yra atžymėti II—XIV a. kapinynais. Šie kapinynai drauge pabrėžia ir Kauno slėnio, kaip žymesnio kultūrinio centro, reikšmę. Ypač įdomu, kad kapinynai parodo daugiau kaip tūkstantmečio Kauno slėnio visuomenės gyvenimą ir Kauno miesto kūrimosi pradžią.

Taigi susipažinkime su Kauno miesto ribose esančiais pažymėto laikotarpio kapinynais, tyrinėtais 1935—1940 metais.

1938 m., imant graužą Neries krante prie Sargėnų kaimo, buvo aptiktas senovinis kapinynas. Tais pačiais ir 1939 metais jį tyrinėjo Kultūros (dabar Dailės) muziejaus darbuotojai. Buvo ištyrinėti 229 palaidojimai. Didesnė jų dalis buvo nedeginti ir priklausė II—III m. e. amžiams, o mažesnė — deginti IX—XII amžiams. Nedegintiniai laidojimai buvo aptikti 0,5—1 m gylio duobėse. Lavonai buvo laidojami skobtiniuose karstuose, kuriuos prilaikydavo iš šonų padėti akmenys: du prie kaukolės, du prie kojų. Aptikta vyrų, moterų ir vaikų kapų. Vyrai buvo laidojami galva į vakarus, moterys — į rytus. Prie griaučių liekanų vyrų kapuose buvo rasta žalvarinės profiliuotos ir akinės segės, masyvios apyrankės, geležiniai smeigtai ir įmoviniai kirviai. Moterų kapuose buvo rasti žalvariniai įvijimai — antsmilkiniai, akinės segės, masyvios apyrankės, įvairiaspalviai emalio karoliai, žalvariniai ir geležiniai smeigtukai, geležinės ylos. Žalvarinių papuošalų tarpe ypač pažymėtini įvijimai, sukti iš žalvario vielos — antsmilkiniai. Panašūs dirbiniai buvo žinomi ir anksčiau, bet nebuvo žinoma nei jų paskirtis, nei amžius. Sargėnuose jie buvo rasti prie smilkinių drauge su gerai datuotais papuošalais.

Degintinių Sargėnų kapų, skiriamų IX—XII a. tarpe, buvo aptiktas vienas kapas, kuriame buvo rasta daugybė žalvarinių papuošalų ir medžiagos jų gamybai: juostelių, vieliukių ir kt. Visa tai buvo sudėta į nedidelę apvalią duobelę.

Panašus į Sargėnų plokštinis kapinynas buvo aptiktas prie Neries, Eigulių kaimo (dabart. Jonavos g.) gale. Eigulių kapinynas buvo tyrinėtas 1935, 1937 ir 1938 metais. Buvo ištyrinėtas 51 kapas, kurių maža dalis skiriama dar III—IV a., o dauguma — V—VI a. Čia laidojimai arčiau prie Neries buvo aptikti net 15—20 cm gylio duobėse, o toliau nuo upės, ant pakilimo, 1,4 m gylio duobėse. Dauguma griaučių gulėjo ant graužo paviršiaus, kiti — grauže iškastose duobėse. Kapuose irgi aptikti taisyklingai padėti akmenys, skiriami skobtiniam karstui prilaikyti. Vyrai čia buvo laidojami galva į vakarus, o moterys — į rytus, bet viename kape moteris gulėjo galva į vakarus.

Eigulių kapinyne rasta žalvarinių papuošalų — antkaklių, segių, žiedų — ir geležinių lazdelinių smeigtukų. Įkapių gausumu ir jų turtingumu ypač išsiskyrė vyro kapas Nr. 11, kuriame buvo rasta žalvarinė šaukštinė antkaklė, o šalia jos — margas pailgas karolis ir žalvarinė įvija. Dešinėje kaukolės pusėje gulėjo geležinis peilis, o šalia jo — geležinis ietigalis, įmovinis kirvis, geležinė segė ir stora geležinė grandis. Ant dešiniosios ir kairiosios rankų pirštų buvo rasti žalvariniai žiedai, o dešinėje krūtinės pusėje — geležinis smeigtukas.

Žymiai turtingesni Eigulių kapinyne buvo moterų kapai, kuriuose buvo randama daug įvairių žalvarinių papuošalų: šaukštinių antkaklių, segių, plokščių juostinių apyrankių, žiedų, stiklinių ir gintarinių karolių.

Ypač turtingas įkapėmis buvo moters kapas Nr. 46. Tas kapas buvo 95 cm gylio, 3,3 m ilgio ir 2,1 m pločio. Kapo dugno šonuose gulėjo po tris didelius akmenis. Šių akmenų viduryje gulėjo dar gerai išlikę moters griaučiai. Dešinioji ranka buvo padėta žemiau krūtinės ląstos, o kairioji sulenkta smailu kampu ir jos plaštaka padėta ant kaklo. Ant kaklo buvo uždėtos dvi žalvarinės šaukštinės antkaklės ir įvairių spalvų emalio bei stiklo karolių apvara. Ant dešiniosios rankos buvo užmautos trys juostinės plokščios apyrankės, papuoštos smulkių rombų raštu. Ant didžiojo ir bevardžio pirštų buvo užmauta po vieną juostinį žiedą, o ant mažojo — įvijinis žiedas. Ant kairiosios rankos taip pat buvo užmautos trys tokios pat apyrankės, o ant pirštų — du žiedai. Prie dešiniosios rankos apyrankių gulėjo ant dviejų žalvarinių buoželinių smeigtukų suvyniota antkrūtinė 85 cm ilgio grandinėlė. Be to, dar buvo rasta geležinio smeigto dalis ir geležinė yla su išlikusiu medinio kirvelio fragmentu. Netoli ylos, tarp dviejų žalvarinių įvijų, gulėjo raginė nupiauto dvigubo kūgio išvaizdos, 3,5 cm skersmens ir 2 cm storio plokštelė su skylute viduryje.

Be nedegintinių kapų Eigulių kapinyne buvo aptikti ir 4 degintiniai kapai. Vieni jų sudarė įvairaus dydžio duobeles, kurių kraštai kartais buvo apdėti akmenimis. Duobelėse, tarp anglių ir pelenų, gulėjo deginti žmonių kaulai, o be jokio deginimo žymių įkapės buvo padėtos ant deginimo liekanų. Kiti degintiniai kapai kiek skiriasi tuo, kad duobelės buvo pripildytos vien tik degintų žmonių kaulų be anglių ir pelenų.

(Bus daugiau)

KAUNO SENOVĖ

Tęsinys iš vakardienos nr.

Vieno tokio kapo įkapės — geležinis 15 cm peilis, ietigalis ir siauraašmenis kirvis — gulėjo padėti ant kaulų. Degintiniai Eigulių kapai skirtini V—VI m. e. amžiui.

Ypač svarbus mokslui ir Kauno miesto istorijai yra Veršvų kapinynas, esantis prieš Veršvų kapines. Čia dideliame graužo plote 1935—1940 m. ir 1954 m. buvo ištyrinėti 663 kapai. Jų tarpe — nedegintiniai ir degintiniai žmonių kapai ir daug nedegintinių žirgų kapų. Kapinynas skirtinas II—XIV a. laikotarpiui. Tyrinėtuose kapuose buvo rasta apie 2000 įvairių dirbinių. Gaila, kad žymi to milžiniško kapinyno nekropolio dalis buvo sunaikinta kasant graužą, o didelė to lauko dalis užversta žemėmis atidengiant graužo plotus. Kaip Sargėnų ir Eigulių, taip ir Veršvų kapinyno tyrinėjimų medžiaga (radiniai, dienoraščiai, planai, fotonuotraukos) yra Dailės muziejuje.

Seniausi Varšvų kapinyno laidojimai yra nedegintiniai. Jų čia buvo ištirta 348. Nedegintiniai laidojimai buvo aptikti pietinėje ir pietvakarių kapinyno pusėse. Panašiai, kaip Sargėnų ir Eigulių kapinynuose, mirusieji Veršvų kapinyne buvo laidojami eilėmis įvairaus gylio duobėse ąžuoliniuose skobtiniuose karstuose: gulį su sudėtomis ant krūtinės rankomis, vyrai galvomis į šiaurės vakarus, moterys į — pietryčius. Kapų duobių dugnų šonuose gulėjo tvarkingai padėti akmenys. Buvo aptinkama nedideli kiekiai anglių ir pelenų. Mirusieji buvo laidojami su darbo įrankiais, ginklais ir papuošalais. Darbo įrankiai ir ginklai buvo dedami prie galvos ir liemens, o papuošalai — pagal savo paskirtį: kaklo papuošalai — ant kaklo, apyrankės — ant rankų ir pan.

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Labai turtingas įkapėmis buvo dvigubas vyro ir moters kapas, skirtinas IV a. Vyro drabužiai buvo susmeigti geležiniu lazdeliniu smeigtuku, o prie šono buvo padėtas įmovinis kirvis. Prie moters griaučių buvo rasta daug papuošalų: antkaklių, apyrankių, segių. Be to, prie galvos buvo padėti keli papuošalai ir romėniškas žalvarinis puodelis.

Veršvų kapinyno darbo įrankius sudarė geležiniai įmoviniai kirviai, tiesūs ir lenkti peiliai, dalgiai, moliniai varpstukai. Iš ginklų pažymėtini lauro bei karklo lapo pavidalo sparneliais ietigaliai, skirtini II—IV m. e. amžiams, ir profiliuotais bei rombiniais sparneliais ietigaliai, skirtini V—VIII m. e. amžiams.

Ypač skaitlingas Veršvų nedegintų kapų įkapes sudaro žalvariniai papuošalai: apgalviai, stikliniai, emaliniai ir gintariniai karoliai, trimitiniais, kūginiais ir šauktiniais galais antkaklės, segės, smeigtukai, krūtininės grandinėlės, apyrankės, įvijiniais, juosteliniais ir pastorintais galais žiedai. Be žalvarinių papuošalų buvo rasta ir sidabrinių.

Veršvų kapinyne buvo aptikta 112 degintinių VI—XII a. kapų. Degintiniai kapai buvo rasti į šiaurę ir šiaurės vakarus nuo nedegintinių. Sudegintų lavonų liekanos buvo supilamos į duobes, kurių kraštai buvo aptašomi akmenimis. Duobės buvo įvairaus dydžio. Ypač pažymėtina viena didelė 4 m skersmens duobė, kuri buvo pripildyta tamsios spalvos su anglių ir pelenų priemaišomis žemės. Deginti kaulai ir ištirpusiųjų degintų daiktų likučiai buvo netvarkingai išmėtyti po visą duobę. Nors degintuose kapuose ne kartą buvo atrandama kiek anglių ir pelenų, bet jų randama nedaug, ir jų dėjimas buvo, matomai, susijęs su laidojimo apeigomis. Mirusiųjų kūnai buvo deginami kur nors šalia kapinyno atskiroje vietoje. Tokios kūnų deginimo vietos pėdsakai buvo aptikti Veršvuose.

Atskirai nuo žmonių kapų Veršvuose buvo aptikti ir žirgų kapai. Viso buvo ištyrinėti 203 žirgų kapai. Žirgai buvo laidojami didelėse 3×2 ir 4×2 m duobėse įvairiose padėtyse: sulenktomis kojomis, ant šono, net ant nugaros ir stati. Tokia žirgų griaučių padėtis rodo, kad jie buvo užkasami gyvi, o kad būtų ramūs, ant jų galvų kartais buvo užmaunami maišai su grūdais. Žirgai dažniausiai buvo laidojami pavieniui, bet buvo aptikta dviejų, keturių, penkių, o dviejuose kapuose rasta net aštuonių žirgų griaučiai.

Žirgai buvo laidojami su visais sidabru ir žalvariu papuoštais pakinktais. Kamanos buvo puošiamos žalvarinėmis, švininėmis ir sidabro plokštelėmis, prie jų buvo pritvirtinamos eilės žalvarinių žvangučių. Kai kurie gražiai išlikę žvangučiai ir dabar dar skamba taip, kaip skambėjo prieš tūkstantį metų, kai kariai ant savo neaukštų, bet eiklių žirgelių skubėdavo ar į karą, ar į namus, ar pas mylimą mergelę.

Žirgų dantyse buvo rasti dvinariai ir trinariai geližiniai žąslai su geležiniais, žalvariniais ir kauliniais laužtukais. Balnų buvo išlikę tik kilpos su apvaliais ir plokščiais laukeliais. Balno kilpos iš kapo Nr. 82 buvo inkrustuotos sidabru. Buvo rastos ir gūnių liekanos. Gūnios buvo vilnonės ir papuoštos ornamentuotomis žalvarinėmis plokštelėmis.

Be pakinktų žirgai buvo laidojami su papuošalais. Karčiai buvo puošiami žalvarinėmis skardinėmis įvijomis ir gintariniais karoliais, kaklai — masyviomis žalvarinėmis antkaklėmis. Net ant uodegos buvo užmaunamos žalvarinės plokštinės rinkės — apyuodegės.

Reikia pažymėti, kad atskiri žmonių ir žirgų laidojimai drauge sutinkami įvairiose Lietuvos vietose, pradedant jau nuo VI a. Masiniai žirgų kapai pasirodo tik nuo X amžiaus, ir be Veršvų jie dar yra aptikti keliose Vidurinės Lietuvos vietose.

Degintinių žmonių ir nedegintinių žirgų kapų liekanos buvo aptiktos Laumėnų smėlyne (priešais Pažaislį). Antro degintinio kapinyno liekanos buvo aptiktos irgi Laumėnų smėlyne, Pakalniškių piliakalnio papėdėje. Jau sunykę degintiniai kapai buvo pastebėti ir prie Marvos upelio.

Netoli Lentainių piliakalnio buvo aptikta degintinių XIII—XIV a. kapų liekanos. Čia degintos lavonų liekanos buvo supilamos į molinius puodus-urnas. Drauge buvo dedami geležiniai peiliai, ylos ir menki paprasti žalvariniai papuošalai: vielos segės, žiedai. Puodų - urnų paviršius visas yra apspaustas geometriniu raštu: kampučiais, rombais, trikampiais, keturkampiais.

Stebėdami Kauno kapinynų laidojimus ir jų įkapes, mes matome, kaip per ilgą, daugiau kaip tūkstantį metų trukusį laikotarpį, vystėsi gamybos jėgos ir visuomeniniai santykiai, keitėsi laidojimo būdas, kuris pažymi, kad priklausomai nuo visuomeninio - ekonominio vystymosi keitėsi ir ideologija, šiuo atveju reiškiama pomirtinio gyvenimo vaizdavimu. Nors panašūs visuomeninio-ekonominio gyvenimo kitimai vyko tame laikotarpyje visoje Lietuvoje, bet ypač jie yra būdingi Kauno slėnio visuomenei, nes vaizdžiai parodo tas sąlygas, kurios paveikė Kauno miesto įsikūrimą.

(Bus daugiau)

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Tęsinys iš vakardienos nr.

Nedegintinių Sargėnų, Eigulių ir Veršvų kapinynų II—V m. e. amžių laidojimų radiniai rodo, kad tame laikotarpyje jau buvo plačiai paplitę įvairūs geležies darbo įrankiai: kirviai, dalgiai, peiliai ir kiti, o taip pat ir įvairūs žalvariniai papuošalai. Šie laidojimų radiniai pažymi, kad greta žemdirbystės ir gyvulininkystės plito kalvių ir žalvarinių papuošalų gamintojų-juvelyrų amatai. Geležies darbo įrankių paplitimas paveikė ir kitų amatų vystymąsi, pvz., dailidžių ir įvairių medžio ūkio reikmenų gamintojų, įvairių kaulo ir rago dirbinių gamintojų — kaulininkų, odininkų-batsiuvių ir kt. Nors apie pastarųjų amatų buvimą Kauno slėny II—V m. e. a. mes aiškių duomenų neturime, bet jų buvimą įrodo to laikotarpio piliakalnių radiniai. Tuo laiku amatininkai dar gyveno giminінėje bendruomenėje ir dirbo jai.

Iš laidojimų radinių galima spręsti apie tai, kaip vystėsi tarpgentiniai prekybiniai mainų santykiai su kaimyninėmis slavų gentimis, kurioms tarpininkaujant į Kauno slėnį patekdavo žalvario, sidabro, o taip pat romėniškas žalvarinis puodelis, stiklo ir emalio karoliai bei kiti dirbiniai.

Kauno kapinynų II—V m. e. amžių laidojimai rodo ir turtinės nelygybės plitimą. Greta laidojimų su turtingomis įkapėmis aptinkame ir neturtingus laidojimus. Veršvų kapinyne turtingomis įkapėmis pasižymi dvigubas vyro ir moters kapas, skirtinas IV m. e. a. pabaigai. To paties kapinyno kapas Nr. 98, skirtinas V m. e. a., ypač išsiskiria turtingais ir puošniais sidabro papuošalais.

Geležies darbo įrankių ir turtinės nelygybės plitimas paveikė ir ilgus tūkstantmečius viešpatavusią gimininę-bendruomeninę santvarką. Ūkiniu vienetu pasidaro išsiskyrusi iš giminінės bendruomenės šeima. Tokios šeimos, apleisdamos giminės gyvenamąsias vietas, ant piliakalnių ar šiaip įstiprintoje gyvenvietėje kūrėsi naujose, patogesnėse žemdirbystei vietose, sudarydamos kaimų bendruomenes.

Ginklų paplitimas tame laikotarpyje ir turtingi laidojimai rodo, kad kyla neramumai, kad iškyla bendruomenių vyresnieji ir karo vadai, kurie, išnaudodami paimtus kare belaisvius ir patekusių į jų ekonominę įtaką kaimynų darbą, turtėja. Tas pažymi jau karinės demokratijos santykių vystymosi pradžią.

Iš laidojimo būdų VI—VIII m. e. amžių laikotarpyje, kuriame greta nedegintinių aptinkame jau ir degintinius laidojimus, mes sprendžiame ne vien tik apie vykusį tuomet ideologijos pasikeitimą, bet ir apie tolimesnį gamybos jėgų ir socialinių santykių vystymąsi. Vystosi pagrindinė ūkio šaka — žemės ūkis, be to, amatai, prekyba. Ypač pagyvėja prekyba su padnieprio slavų gentimis, iš kurių buvo gaunama sidabro. Dar daugiau išsivysto turtinė nelygybė, o to pasėkoje pradeda formuotis klasės.

Klasinės visuomenės susidarymas mūsų krašte, kaip ir kitose Europos miškų srityse, vyko skirtingomis ekonominėmis sąlygomis, negu antikiniuose vergoviniuose kraštuose. Nors ir Lietuvoje gimininei-bendruomeninei santvarkai beirstant plito patriarchalinė vergovė, bet tikrosios vergovinės santvarkos su klasiniu visuomenės išsiskyrimu nesusidarė, o formavosi feodalinė santvarka.

Gimininės-bendruomeninės santvarkos Lietuvoje irimas ir klasinės feodalinės santvarkos susidarymas truko beveik visą pirmąjį m. e. tūkstantmetį. Jis vyko sunkiomis neramumų ir kovų sąlygomis, ką liudija didelis skaičius ginklų, rastų laidojimuose, ir apsauginių priemonių — naujo tipo piliakalnių — slėptuvių, ypač pirmojo tūkstantmečio m. e. viduryje, — rengimas.

IX—XIV amžių laikotarpyje Veršvų ir Sargėnų kapinynuose aptinkame vien tik degintinius laidojimus, o Veršvų kapinyne — dar ir žirgų kapus. To laikotarpio laidojimai rodo dar didesnį gamybinių jėgų augimą. Pirmojo tūkstantmečio pabaigoje paplito ariamoji žemdirbystė. Jau buvo žinoma trilaukė sistema ir, galima manyti, laukų tręšimas mėšlu. Laukų tręšimas mėšlu tame laikotarpyje jau buvo žinomas kaimyninėje Lenkijoje.

Paplitęs nuo IX—X a. plačiaašmenis geležinis kirvis ypač paspartino žemdirbystės ir medžio statybos vystymą. Tame laikotarpyje be gyvenamųjų trobesių žemdirbių sodyboje atsiranda ir įvairūs ūkiniai pastatai: klėtys, tvartai, klojimai.

Vystosi tame laikotarpyje ir įvairūs amatai, kurie laidojimuose ypač atžymėti žalvarinių ir sidabrinių papuošalų gamyba. Tobulėja jų gamybos technika (balnų kilpų inkrustavimas sidabru). Pastebime amatų atsiskyrimą nuo žemdirbystės (Sargėnų amatininko kapas su daugybe žalvarinių dirbinių ir medžiaga).

Vystosi ir prekybiniai santykiai. Be mainų prekybos naudojama ir sidabro lydiniai-ilgieji.

Klasinės feodalinės visuomenės susidarymą, pradedant nuo IX—X amžių, ryškiai pažymi karių kapai, išsiskiriantieji ginklais ir ypač kalavijais. Kai kurie karių kapai išsiskiria savo turtingomis įkapėmis, o tai rodo karo vadų — feodalinių valdovų — kunigaikščių bei valdančiosios klasės susidarymą.

Veršvų, o taip pat ir kiti Vidurinės Lietuvos žirgų kapai nesudaro atskirų žirgų laidojimų. Žirgai yra karių kapų įkapės, tik laidojami atskirai. Karių kūnai deginami, o žirgai užkasami atskiroje kapinyno vietoje gyvi. Laidojimai viename kape kelių, net aštuonių žirgų pažymi įvairią karių padėtį. Aštuonių žirgų laidojimai viename kape, be abejo, priklauso kuriam feodaliniam valdovui kunigaikščiui.

Feodalinės santvarkos įsigalėjimas, pasireiškęs visuomeninio darbo pasiskirstymu, amatų atsiskyrimu nuo žemdirbystės, prekių pasikeitimu, privatiškos nuosavybės vystymu paveikė greta kaimų naujo tipo gyvenviečių — miestų kūrimąsi. Šie miestai kūrėsi prie feodalinių valdovų buveinių-pilių. Jų gyventojus sudarė kariai, amatininkai, pirkliai, kurie ekonomiškai buvo susiję su valdančiąja klase ir padėjo jai įsigalėti.

Taip Kauno slėnio kapinynai ryškiai rodo visuomeninių ekonominių santykių pirmame m. e. tūkstantmetyje vystymąsi. Jie drauge su feodalinės santvarkos įsigalėjimu to laikotarpio pabaigoje sudarė sąlygas Kauno miestui įsikurti.

Stebėdami Kauno slėnio kapinynus matome, kad įvairiais laikais keičiasi laidojimo būdas. Viešpatavę žalvario ir ankstyvosios geležies amžiuose degintiniai laidojimai, pradedant nuo II m. e. amžiaus, pakeičiami nedegintiniais laidojimais, o pradedant nuo VI m. e. a. vėl plinta lavonų deginimas, kuris IX—X m. e. a. paplito visoje Lietuvoje.

(Bus daugiau)

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Aišku, kad vieno ar kito laidojimo būdo paplitimui turėjo įtakos viešpatavusi tuomet ideologija — pomirtinio gyvenimo vaizdavimas. Tuo būdu, jei laidojimo būdai ir kartojasi, tai jų ideologiniai pagrindai buvo skirtingi. Pomirtinio gyvenimo vaizdavimas įvairiais laikais buvo įvairus, bet jis niekuomet nebuvo lemiantis faktorius. Klaidingai buržuazinių archeologų buvo teigiama, kad nuo mirusiųjų garbinimo kulto priklausė ir amatų išsivystymas, nes daug darbo įrankių ir papuošalų buvo dedama į kapus.

Visais laikais vyraujanti ideologija buvo siejama ne su mirusiųjų pasauliu, bet su gamybos būdu, su gyvenimu, nuo to priklausė ir pomirtinio pasaulio vaizdavimas.

Drauge su materialinės kultūros vystymusi vystėsi nuo jos priklausanti ir ją atvaizduojanti dvasinė kultūra, išreiškiama žodine kūryba — pasakomis, dainomis ir kt., daile ir tikėjimais.

Ypač didelė reikšmė buvo teikiama tikėjimui, kuris susidarė kaip žmonių santykių su gamtos, o vėliau — su visuomeninėm jėgom pasėka. Siekdami paveikti gamtos jėgų palankumą, jau pradedant nuo neolito ir net anksčiau, žmonės panaudojo įvairias „magiškas" priemones: amuletus, puošė molinius puodus vienodu prasmingu ornamentu ir kt. Besivystant geležies amžiuje žemdirbystei ir gyvulininkystei, ypač iškilo saulės, kaip visokios gėrybės tiekėjos, kultas. Saulės kulto atspindžiais ir ypač charakteringomis to kulto magiškomis priemonėmis yra įvairūs tuomet paplitę žalvariniai ir sidabriniai papuošalai. Įvairūs laidojimuose randami papuošalai pažymi ne vien tik mirusiojo turtinę padėtį, bet ir turi ideologinį, susijusį su saulės garbinimu, įprasminimą. Geometrinė kai kurių papuošalų forma ir jų puošimas geometrinio ornamento raštu: trikampiais, kvadratais, apskritimais, rombais (toks puošimas aptinkamas jau pradedant II m. e. amžiumi ir yra būdingas net mūsų dienų lietuvių liaudies ornamentui) yra siejama su saulės kultu, yra simbolinis saulės atvaizdavimas.

Žodinėje liaudies kūryboje saulės kultas ypač charakteringai yra vaizduojamas pasakomis apie turtų nešėją ir saugotoją — aitvarą. Gyvu aitvaro simboliu folkloras laiko žaltį, kuris irgi siejamas su turtingumu. Ta pačia prasme aitvaro pavidale fantastiškų slibinų arba realistinių žalčių atvaizdus, pradedant nuo IX amžiaus, aptinkame ant žalvarinių ir sidabrinių segių bei apyrankių galų.

Drauge su feodalinės santvarkos įsigalėjimu plito ir valdančiosios klasės dievybės — Perkūno kultas.

Visuomeninės-ekonominės gyvenimo sąlygos, turėjusios įtakos saulės garbinimo kulto susidarymui, pakeitė laidojimo būdą.

Imta laidoti nedeginti kūnai. Galima manyti, kad viešpatavusių tuomet aninistinių pažiūrų įtakoje susidarė vaizdavimai, kad mirusieji ne tik gyvena „aname pasaulyje", bet gali padėti gyviems, ir todėl jie yra gyvųjų bei jų darbų, laukų globėjais. Taip susidarė būdingas I tūkstantmečiui tikėjimas į daugelį dvasių globėjų.

Kūno deginimui I tūkstantmečio pabaigoje ir vėliau būdinga yra tai, kad dažnai valdančios klasės mirusiems į kapus buvo dedami darbo įrankiai ir papuošalai, o drauge aptinkame ir neturtingus kapus, kuriuose randama kiek menkų papuošalų ir visai nerandama darbo įrankių. Dažnai randami geriamųjų ragų apkaustai ir nedideli moliniai puodeliai gėrimui. Tas rodo ne tik klasinį visuomenės pasiskirstymą, bet ir klasinės ideologijos susidarymą. Tuo laiku, kai valdančioji klasė vaizduoja pomirtinį gyvenimą, atitinkantį tikrąjį, įvairiais būdais pajungta žemdirbių valstiečių klasė vaizduoja, kad pomirtiniame gyvenime ji jau jokių darbų nedirbs, o gražiai pasipuošus gyvens „rojuje" bei gurkšnos alų ir midų. Folkloro daviniais, „rojus" buvo „šviesioje saulutėje". Taigi ir kūnų deginimas, galima manyti, yra siejamas su saulės kultu, o nesudaro kokio nors ypatingo ir vyraujančio senovės lietuvių tikėjimo.

Stebėdami nedegintinius II—V m. e. amžių laikotarpio Lietuvos laidojimus, matome, kad nors visuomeninės-ekonominės gyvenimo sąlygos su maža išimtimi vystosi vienodai visame krašte, bet kelios kultūrinės sritys išsiskiria laidojimo detalėmis ir kai kuriomis materialinės kultūros savybėmis. Šios kultūrinės srytys yra siejamos su susidariusiais tuo laiku gentiniais junginiais. Sekant tų kultūrinių sričių nuoseklų kultūrinį vystymą iki rašytinės istorijos laikų, surandame ir gyvenusių juose gentinių junginių pavadinimus.

Kauno slėnio plokštiniai kapinynai su būdingais laidojimais skobtiniuose karstuose, nuo kurių yra išlikę duobių dugne tvarkingai padėti akmenys, vėliau degintinių kapų apstatymas akmenimis, o taip pat įvijiniai antsmilkiniai ir kai kurie kiti dirbiniai yra būdingi Vidurinės Lietuvos kultūrinei sričiai. Vėlesniais laikais jau yra būdingi žirgų kapinynai, kurie čia aptinkami X—XIV amžiuose. Kai kuriais atvejais vidurinės Lietuvos laidojimo būdas ir kai kurie dirbiniai jungia ją su vakarinės Lietuvos kultūrine sritimi.

Skirtingus kapų įrengimus aptinkame į pietryčius nuo Kauno. 30 km atstume nuo Kauno, už Rumšiškių, prie Kapitoniškių kaimo, pastaraisiais metais buvo tyrinėtas IX—XIV amžių kapinynas. Čia degintiniai laidojimai buvo daromi supiltuose iš žemės pilkapiuose. Aptikti ir žirgų laidojimai, bet čia jie buvo laidojami duobėse, žemiau pilkapio sanpilo. Žmonių kūnų deginimo liekanos buvo supilamos į iškastas pilkapio sanpile duobeles. Laidojimai pilkapiuose yra būdingi Rytų Lietuvos kultūrinei sričiai.

Istoriniai šaltiniai, rusų metraščiai, pradedant nuo XI a., pastebi Rytų Lietuvoje gyvenusius lietuvius, o Vakarų Lietuvoje — žemaičius (žmud). Vėlesnieji istoriniai šaltiniai pastebi ir kitus, jau nuo II m. e. a. gyvenančius atskirose kultūrinėse srityse, giminingus lietuviams gentinius junginius: kuršių, skalvių, žemgalių, jotvingių.

Nors XIII—XIV amžių istoriniai šaltiniai rytine žemaičių riba laiko Nevėžio upę, bet mūsų minimame laikotarpyje kultūrinėje Vidurinės Lietuvos srityje, į kurią įeina ir Kauno slėnis, gyveno žemaičių gentiniai junginiai.

Feodalinės santvarkos įsigalėjimo laikų stipriausieji lietuvių ir žemaičių gentiniai junginiai kūrė teritorinius junginius — kunigaikštystes, o drauge — ir atskiras tautybes.

Tęsinys iš vakardienos nr.

(Bus daugiau)

PAŽINKIME GIMTOJO miesto praeitį

KAUNO SENOVĖ

Centralizuotos feodalinės Lietuvos valstybės sudarymas XIII a. viduryje iš pradžios turėjo poveikį politinių, bet ne etniškų ribų pasikeitimui. Kauno slėnį užvaldė lietuviai — aukštaičiai. Nors XIII—XIV amžiais Nevėžis buvo aukštaičių ir žemaičių riba, bet Kauno slėnio kapinynai visą laiką priklausė žemaičiams.

3. PILIAKALNIAI

Kalbėdami apie Kauno slėnio pirmojo tūkstantmečio ir antrojo tūkstantmečio pradžios kapinynus, susipažinome, kaip tame laikotarpyje priklausomai nuo gamybos būdo vystėsi visuomeniniai-ekonominiai santykiai, kurie jau pirmojo tūkstantmečio pabaigoje paveikė Kauno miesto įsikūrimą. Šiuos kapinynus aptinkame įvairiose Kauno slėnio vietose. Kyla klausimas: kur gyveno palaidoti tuose kapinynuose žmonės, kokios buvo jų gyvenvietės?

Iš kapinynų naudojimosi laikotarpių matome, kad Sargėnų ir Veršvų kapinynų pradžia siekia II m. e.

Tęsinys iš vakardienos nr.

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

a., bet jau IV m. e. a. Sargėnų kapinynas buvo nebenaudojamas. Jis vėl tapo naudojamas X—XIV a. Nedidelis Eigulių kapinynas buvo naudojamas gana trumpą IV—VI m. e. a. laikotarpį. Vien tik Veršvų kapinynas buvo naudojamas be pertraukos iki XV a. Šie pažymėtų kapinynų naudojimosi laiko pasikeitimai rodo, kad tai vyko dėl žmonių, kurie naudojasi tais kapinynais, gyvenviečių keitimo. Sargėnų kapinyne palaidotų žmonių gyvenvietė, kurioje taip buvo išplitę amatai, prekyba, III m. e. a. pabaigoje staiga išnyko. Eigulių kapinyne IV—VI m. e. a. palaidotų žmonių gyvenvietė, matyt, buvo neskaitlinga ir gyvavo neilgai. Pastovi liko tik Veršvų kapinyne palaidotų žmonių gyvenvietė.

Kur buvo tos gyvenvietės, kokios priežastys padėjo joms atsirasti, suklestėti, pagaliau, privertė sunykti? Į tą klausimą, nors dar ir ne visiškai, atsako esančios Kauno miesto ribose ir artimesnėse apylinkėse ypatingos paskirties gyvenvietės piliakalniai. Kauno miesto ribose šiuo laiku yra keturi piliakalniai: Veršvų, Jiesios (Napoleono kalnas), Eigulių ir A. Sančių. Netoli Kauno miesto ribų yra dar keli piliakalniai: Pakalniškių ir Pyplių — prie Nemuno, Lentainių ir Karmėlavos — prie Neries, kurie irgi sietini su Kauno miesto praeitimi.

Nors Kauno ir jo artimesniųjų apylinkių piliakalniai dar nėra tyrinėti, bet jų padėtis, įrengimai ir kai kurie rasti ant jų ar prie jų buvusių gyvenviečių plotuose daiktai iš dalies atskleidžia jų praeitį ir padeda spręsti mus dominantį klausimą.

Piliakalniai Lietuvoje atsirado pirmojo tūkstantmečio iki m. e. pradžioje. Tai buvo dar silpnai įstiprintos gimininių bendruomenių gyvenvietės, įrengtos ant kalvų viršūnių ar kokių aukštumų kyšulių. Rengiamos jos buvo prie vandenų, kurie dažnai jas apsaugojo nuo netikėtų puolimų, o be to, stiprindavo ir dirbtinėmis kliūtimis: neaukštais, stačiai nukastais šlaitais, pylimais ir negiliais perkasais bei grioviais. Be žemės įstiprinimų piliakalniai dar buvo stiprinami medžio kliūtimis: tvoromis, užkirtimais ir kt. Sustiprintų gyvenviečių atsiradimą pirmojo tūkstantmečio iki m. e. pradžioje iššaukė paplitusios žemdirbystė, o ypač gyvulininkystė, kuri tuo metu tapo vyraujančia ūkio šaka.

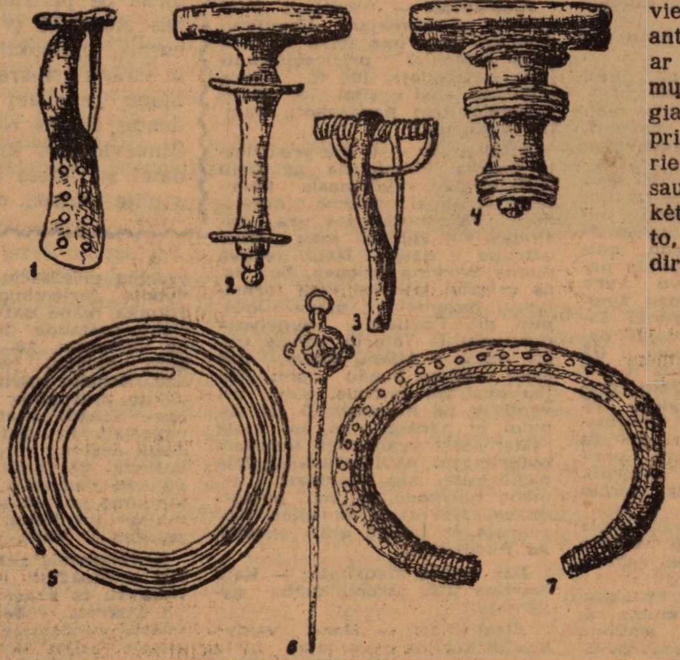

Kauno kapinynų pirmosios pirmojo tūkstantmečio pusės žalvariniai papuošalai: 1, 2, 3, 4 — segės, 5 — antsmilkinis, 6 — smeigtas, 7 — masyvi apyrankė.

Dėl to gimininių bendruomenių ir genčių tarpe vystėsi turtinė nelygybė, o drauge su tuo kildavo pavydas, nesantaika, vaidai, gyvulių grobimai. Juk ir žodžio „karas" tikra prasmė senovinėje sanskrito kalboje reiškė karvių grobimą.

Ankstyvų dar gimininės bendruomenės santvarkos laikotarpio piliakalnių daugiausia yra aptikta Rytų Lietuvoje. Mažiau yra žinoma šio laikotarpio piliakalnių kitose Lietuvos vietose. Šiems piliakalniams labai būdinga brūkšniuota keramika.

Pirmajame tūkstantmety iki m. e. Kauno slėny, kaip jau pastebėjome, buvo kelios gyvenvietės — stovyklos prie upių. Tose stovyklose gimininės bendruomenės neolito pabaigoje irgi jau laikė naminius gyvulius, sėjo javus, vystė amatus ir prekybą. Bet iki šiol to laikotarpio piliakalnių nei Kauno miesto ribose, nei artimesnėje apylinkėje nepastebėta. Galimas dalykas, kad jie per ilgą laiką sunyko. Matyt, to laikotarpio Kauno slėnio gyventojai gyveno dar atvirose gyvenvietėse — stovyklose, bet stiprino jas medžio kliūtimis, kurių jokių pėdsakų neliko.

Seniausiais Kauno slėnio piliakalniais laikytini Lentainių ir Veršvų. Šie piliakalniai yra įdomūs ir vertingi savo įrengimu.

(Bus daugiau)

tekstilės įmonėse.

Laboratorija aprūpinama moderniausia aparatūra. Čia jau gautas ir pradėtas naudoti kvarcinis spektografas ir fotoelektrinis kolorimetras pluoštų struktūrai ir jų kitimams tirti, tobuli elektroniniai ultra-

Numatoma spręsti svarbias tekstilininkams problemas. Čia bus ieškoma geriausių būdų apdailinti audiniams, gaminamiems iš sintetinių pluoštų, gerinamos išleidžiamų medžiagų savybės, kuriami nauji audinių dažymo būdai.

PAŽINKIME GIMTOJO miesto praeitį

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Lentainių piliakalnis yra ankstyvesnio kalvinio tipo. Jis įrengtas ant dešiniojo Neries kranto kalvos. Jis smarkiai deformuotas, nes pirmojo imperialistinio karo metu jame buvo įrengta slėptuvė, bet atidžiau jį ištyrus rasta, kad piliakalnis iš pradžių buvo nupiauto kūgio formos. Jo aikštelė buvo apie 40 m ilgio, 20 m pločio ir užėmė virš 500 kv. m ploto. Šlaitai virš 4 m aukščio yra nukasti.

Šio šimtmečio pradžioje Lentainių piliakalnį tyrinėjo T. Daugirdas ir prof. L. Kšivickis, bet jame nieko nerado. Paskutiniuoju laiku yra rasta duomenų ir jo laikotarpiui nustatyti. Šalia piliakalnio aiškiai matyti apie 0,5 ha laukas, išsiskiriantis juoda žeme, kurią sudaro kultūrinis sluoksnis. Čia žemės paviršiuje buvo rasta skeltų ir sutrupėjusių nuo ugnies akmenų, perskeltų gyvulių bei žvėrių kaulų, geležies lydymo šlako — gargažių ir molinių lipdytų juodų šukelių su nelygiu, gruoblėtu paviršium. Gruoblėtoji keramika apytikriai datuojama III—VII m. e. a. laikotarpiu, bet jos jau aptinkama paskutiniais amžiais iki m. e. Ji buvo naudojama per visą pirmąjį m. e. tūkstantmetį. Gruoblėtosios keramikos atradimas gyvenvietėje prie

Tęsinys iš ketvirtadienio nr.

Lentainių piliakalnio nusako ir paties piliakalnio laikotarpį. Jis skirtinas dar pirmiesiems m. e. amžiams.

Pastabose apie Kauno kapinynus pažymėjome, kad jie rodo, jog jau pirmaisiais m. e. amžiais prasideda gimininės bendruomenės santvarkos irimas, kuriasi kaimų bendruomenės, vystosi privati nuosavybė. Randami tame laikotarpyje ginklai pažymi besivystančius karinės demokratijos santykius su gruobuoniškais karais ir vaidais. Šie visuomeniniai-ekonominiai santykiai sąlygojo nedidelių, stipriai įrengtų piliakalnių — slėptuvių rengimą. Panašių piliakalnių, skirtinų dar m. e. pirmojo tūkstantmečio pirmajai pusei ir kiek vėlesniam laikotarpiui, dažnai aptinkama pietinėje Lietuvoje. Aptinkami jie ir kitose Lietuvos vietose. Prie šių piliakalnių visuomet yra aptinkami gyvenviečių — kaimų, panašių į aptiktą prie Lentainių piliakalnio, pėdsakai. Pirmųjų m. e. amžių piliakalnių - slėptuvių grupei skirtinas ir Lentainių piliakalnis.

Arti Lentainių piliakalnio ir prie buvusios gyvenvietės — kaimo to laikotarpio kapinyno nerasta. Lentainių piliakalnis yra apie 3 km atstume nuo Sargėnų kapinyno. Kilo mintis, ar tik ne buvo Sargėnų kapinyne laidojami Lentainių piliakalnio ir gyvenvietės gyventojai. Rastos gyvenvietėje prie piliakalnio geležies lydymo liekanos — gargažės rodo, kad tos gyvenvietės gyventojų tarpe buvo kalvių, kurie čia tirpino geležį iš vietinės balų rūdos, o iš gautos geležies darė įmovinius kirvius, ietigalius, peilius ir kitus dirbinius. Tai jie buvo ir gražių žalvarinių papuošalų, jų tarpe įdomių įvijinių antsmilkinių gamintojais. Jie vystė ir mainų prekybą. Tai rodo kapuose rasti Romos dirbiniai: sparnuotos segės, stiklo ir emalio karoliai. Tarpusavio gentinių vaidų bei karų metu III m. e. a. pabaigoje Lentainių gyvenvietė drauge su piliakalniu - slėptuve buvo sunaikinta. Dėl to, matyti, buvo apleistas ir Sargėnų kapinynas.

Netoli Lentainių piliakalnio neturtingi XIII—XIV a. degintiniai laidojimai urnose jau negali būti siejami su piliakalniu, kuris jau seniai buvo apleistas. Tie laidojimai priklauso žemdirbiams valstiečiams, kurie gyveno kaimo gyvenvietėje, kitoje, dar nesurastoje vietoje.

Degintiniai Sargėnų kapinyno IX—XII a. laidojimai priklausė irgi kažkuriai kitai gyvenvietei. Atrodo, kad ji buvo čia pat, netoli, ir tuo laiku gavo būdingą Sargėnų pavadinimą. Tas pavadinimas galėjo kilti nuo tuo laiku jau buvusių karių — sargų pavadinimo. Jų buvimą tame laikotarpyje pažymi Veršvų karių kapai.

Veršvų piliakalnio, esančio į dešinę nuo Raudondvario plento, priešais kapinyną ant aukštumos, atšakos rengimas irgi skirtinas II—III m. e. amžiams. Pvz., šiam piliakalniui įrengti yra panaudotas aukštumos kyšulio galas, kuris iš šiaurės, iš aukštumos laukų pusės, yra atskirtas jau dabar užslinkusiu perkasu, o iš kitų pusių to kyšulio apie 40 m aukščio šlaitai nusileidžia į Nemuno slėnį. Šlaitai viršutinėje dalyje turi nulyginimo žymes. Už perkaso yra apie 5 m aukščio pylimas. Už pylimo pietų kryptimi tęsiasi apskrita 20 m ilgio, 15 m pločio ir apie 250 kv. m ploto aikštelė. Aikštelės paviršius — su nedideliu nuolaidumu pietų kryptimi. Pylimo viršūnėje esančioje negilioje duobėje randami smulkūs deginto molio trupiniai, o aikštelėje pastebimas iki 25—30 cm gilumos juodos spalvos kultūrinis sluoksnis. Pagal savo dydį ir ginamuosius įrengimus Veršvų piliakalnis yra slėptuvinio pobūdžio.

Kol kas prie piliakalnio nepastebėta gyvenvietės, kuri, sprendžiant iš esančio prie jo slėny kapinyno pirmųjų m. e. a. dar nedegintinių laidojimų, turėjo būti nemaža. Šioje gyvenvietėje irgi gyventa nagingų amatininkų: kalvių, žalvarinių papuošalų gamintojų — juvelyrų ir kitų. Nėra jos iki šiol aptikta ir artimesnėje piliakalnio apylinkėje.

(Bus daugiau)

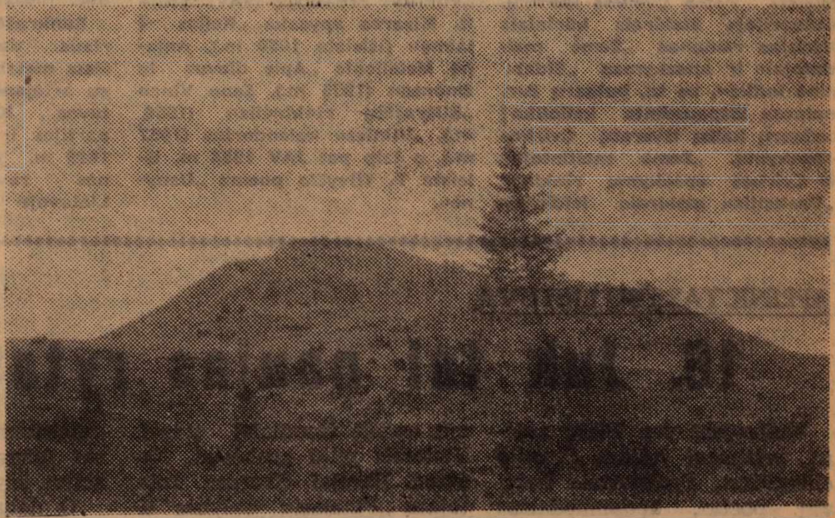

Vienas iš piliakalnių Kauno apylinkėse

Nr. 198. 1958. IX.22

Pažinkime gimtojo miesto praeitį

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Veršvų piliakalnyje aptiktas kultūrinis sluoksnis rodo, kad jis buvo ne vien tik slėptuvė pavojaus metu, bet ir tai, kad jis kurį laiką buvo gyvenamas. Kultūriniu sluoksniu padengtas aikšteles dažnai aptinkame ir ant kitų piliakalnių-slėptuvių. Šie nedideli stipriai įrengti piliakalniai buvo ne tik slėptuvėmis pavojaus metu gyvenusiems prie jo žmonėms, bet dažnai ir kylančių tame laikotarpyje bendruomenių vyresniųjų ir karo vadų gyvenvietėmis. Besiformuojant tame laikotarpyje feodaliniams santykiams, šie vyresnieji ir karo vadai kas kartą stiprėdavo turtiškai ir vis daugiau įsigalėdavo.

Kaip ir Lentainių, taip ir Veršvų piliakalnis apie pirmojo tūkstantmečio vidurį buvo apleistas, tikriausiai, sunaikinus buvusią gyvenvietę karo metu.

Buvusių ant piliakalnio ir šalia jo gyvenviečių sunaikinimas nenutraukė laidojimų prie jų buvusiame kapinyne, nes naujai iškilusi gyvenvietė buvo netoli.

Stiprėjant feodalizmui ir pradėjus kurtis politiniams-teritoriniams junginiams, IX—X a. atsiranda feodaliniai piliakalniai. Šie piliakalniai žymiai didesni, stipriau įrengti, buvo feodalinių valdovų bei jų karių buveinėmis — pilimis. Apie tokių valdovų kilimą pažymi Veršvų kapinyno žirgų kapai su didesnio skaičiaus, net 8, žirgų laidojimais. Prie šių pilių dėl jau pažymėtų visuomeninio-ekonominio vystymosi sąlygų pradėjo kurtis miestai — amatų ir prekybos centrai.

Feodalinio laikotarpio piliakalnius, pradedant nuo X amžiaus, pažymi tame laikotarpyje paplitusi žiesta keramika. Moliniai puodai buvo su plonesnėmis, profiliuotomis sienelėmis.

Feodaliniam laikotarpiui Kaune skirtinas Jiesios piliakalnis, dažniausiai vadinamas Napoleono kalnu. Šį pavadinimą jis gavo todėl, kad nuo jo Napoleonas stebėjo savo kariuomenės persikėlimą per Nemuną žygio į Rusiją 1812 m. birželio mėn. metu.

Jiesios piliakalnį sudaro iškilusi kairiajame Nemuno slėny, prie Jiesios ir Nemuno santakos, 42 m aukščio kalva. Statūs, apaugę medžiais kalvos šlaitai viršutinėje dalyje yra su nulyginimo žymėmis. Apskrita, vėlesniais laikais išlyginta aikštelė yra 40 m ilgio, 32 m pločio ir užima apie 1000 kv. m plotą. Rytinį piliakalnio šlaitą plauna Nemunas ir jis yra apgriuvęs. Apgriuvusio šlaito papėdėje buvo rastas pastorintu viduriu ir platėjančiais praeinančiais galais IX—XII a. žalvarinis žiedas. Tam pačiam laikotarpiui skirtinos rastos prie piliakalnio daržuose žiestų puodų šukės, iš kurių viena buvo su tiesių linijų ornamentais. Drauge buvo rastos ir kelios lipdytų molinių puodų šukės. Jos pažymi, kad tose vietose yra buvusi gyvenvietė.

Sprendžiant iš Jiesios piliakalnio padėties ir jo įrengimų, jis galėjo būti naudojamas ir karui su kryžiuočiais XIII—XIV a. laikotarpyje, bet kokių nors būdingų tam laikotarpiui radinių, pvz., kad ir molinių puodų šukių, čia nerasta.

Atrodo, kad Jiesios piliakalnio kultūrinio žydėjimo laikotarpis yra IX—XII a., kada jis buvo iškilusio feodalo buveinė, o prie jo kūrėsi miesto pobūdžio gyvenvietė. Tačiau šis miestas greitai, atrodo XI—XII a., išnyko. Tuo pat metu, matyt, išnyko ir buvusi ant piliakalnio pilis. Vargu ar Jiesios pilis ir miestas sunyko užleidžiant pirmavimą tuo metu besikuriančiam Kauno miestui ir persikeliant į jį gyventojams. Tikriausiai, Jiesios pilis ir miestas buvo sunaikinti tarpusavio feodalinių valdovų karo metu.

Artimesnėse Jiesios piliakalnio apylinkėse IX—XII a. kapinynų iki šiol neaptikta. Arčiausi kapinynai kol kas yra: degintinis kapinynas prie Marvelės upelio, esantis už 5 km, ir tokiam pat atstume esantieji to paties laikotarpio Laumėnų degintiniai kapinynai.

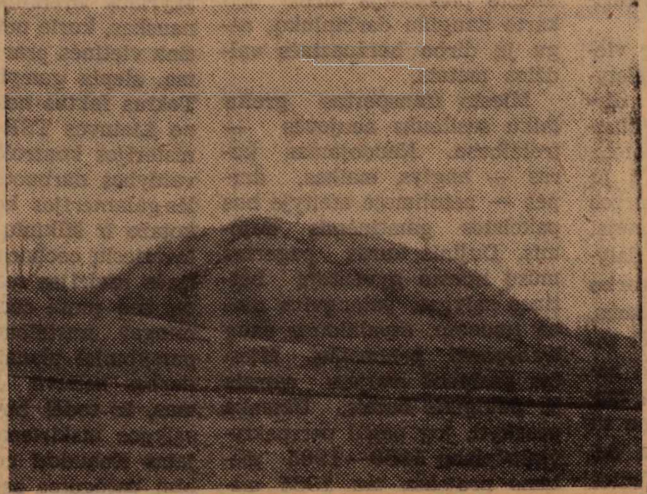

Eigulių piliakalnis.

Įsigalėjusios feodalinės santvarkos paminklas yra didingas Eigulių piliakalnis, esantis prie Respublikinės klinikinės ligoninės ant kairiojo Neries kranto aukštumos. Piliakalniui įrengti čia panaudotas aukštumos kyšulys. Nuo aukštumos rytų pusės jis sustiprintas 50 m ilgio, 60 m pločio ir 15 m gylio perkasu. Iš šiaurės ir pietų jo statūs šlaitai nusileidžia į Neries slėnį. Beveik keturkampė, su apskritais kampais piliakalnio aikštelė yra 70 m ilgio, 60 m pločio ir užima daugiau kaip 3.500 kv. m plotą. Aikštelė nelygi, su nuolaidumu vakarų kryptimi. Rytiniame aikštelės gale, prie perkaso, iš vidaus pusės yra 5—6 m aukščio pylimas. Nuo perkaso dugno pylimas turi apie 20 m aukščio ir drauge su stačiais šlaitais sudaro sunkiai nugalimas kliūtis. Aikštelė ir pylimas yra labai apgadinti įrengiant apkasus 1914—1918 m. ir vėlesniais laikais.

Savo didumu ir gynimosi įrengimais Eigulių piliakalnis yra vienas iš žymesnių Lietuvos piliakalnių. Jo padėtis ant aukšto Neries kranto ir žavūs vaizdai, kurie atsiveria nuo jo viršūnės į platų Neries slėnį, į Neries ir Nemuno santaką, daro jį patrauklia Kauno vieta. Patrauklus jis ir savo praeitimi, bet iki šiol Kauno visuomenė, o ypač mokyklinis jaunimas, mažai jį pažįsta ir nelanko. Be to, ir pats piliakalnis reikalauja rūpestingo tvarkymo ir apsaugos.

Nuo Eigulių piliakalnio iki Eigulių IV—VI m. e. a. kapinyno vietos yra tik 2 km atstumas, tai jie galėtų sudaryti vieną senovės paminklų kompleksą, tačiau iki šiol Eigulių piliakalnyje nėra rasta kurių nors Eigulių kapinyno laikotarpio dirbinių, kad ir šukių. Kur buvo toji gyvenvietė, kurios gyventojai laidojo savo mirusius Eigulių kapinyne, kol kas nežinoma. Tačiau reikia manyti, kad ji sunyko drauge su kapinynu VI m. e. a. pabaigoje kaip ir kitos anksčiau pažymėtos gyvenvietės dėl vykusių tame laikotarpyje karų.

(Bus daugiau)

Tęsinys iš šeštadienio nr.

Nr. 199

13)

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Eigulių piliakalnis įdomus tuo, kad stovėjusią ant jo stiprią medinę pilį mini kryžiuočių metraščiai, vadindami ją „Castrum Egollen" — Eigulių pilimi. Šią pilį kryžiuočiai sunaikino 1382 m., būdami Jogailos sąjungininkais, kai jis kovojo su Kęstučiu ir Vytautu dėl didžiojo Lietuvos kunigaikščio sosto.

Neabejotina, kad Eigulių pilyje ne kartą lankėsi Kęstutis. 1362 m., kryžiuočiams sugriovus Kauno pilį, Eigulių pilis buvo jo buveine.

Piliakalnio aikštelėje yra žymus kultūrinis sluoksnis, kurio viršutinėje dalyje randama žiestų molinių indų šukių ornamentuotu tiesiu ir banguotu grioveliais ir įspaustu geometriniu raštu ornamentais. Tiesiu ir banguotu grioveliais ornamentas skirtinas XI—XIII a., o geometrinio rašto — XIII—XIV a. Geometriniu raštu puoštos šukės randamos ir Kauno pilyje. Drauge su pastarosiomis šukėmis Eigulių piliakalnyje buvo rasta būdinga XIV a. geležinė keturbriaunė arbaletinė strėlė, kurių gana daug rasta ir Kauno pilyje.

Be abejo, prie žymaus feodalinio valdovo buveinės — Eigulių piliakalnio buvo įsikūręs miestas. Jis buvo čia pat, prie pilies, ant aukštumos, dabartinės Resp. Klinikinės ligoninės ir artimesnių gatvių plote. Čia vietomis buvo pastebėta juodos spalvos kultūrinės aikštelės, likusios nuo buvusios toje vietoje gyvenvietės.

Tęsinys iš vakardienos nr.

Eigulių piliakalnio dydis ir sunkiai įveikiami gynybiniai įrengimai kalba apie tai, kad čia buvo stipraus feodalo buveinė. Galima manyti, kad Jiesios pilies ir buvusios prie jos gyvenvietės — miesto nykimas XII a. įvyko sunaikinant juos stipresnių Eigulių pilies valdovų tarpusavio karo metu. Tarpusaviai įsigalėjančių Lietuvos feodalų karai tame laikotarpyje vyko labai dažnai. Apie tai turime rašytinių istorinių pastabų ir liudija kai kurie to laikotarpio piliakalniai.

Tikriausiai, Eigulių pilies kariai ir papilio miesto gyventojai naudojosi Sargėnų kapinynu, esančiu beveik priešais, kitame Neries krante. Čia, šalia seniai apleisto II—III m. e. a. kapinyno, jie paliko degintinius kapus. Daugiausia naudojosi iš seno žinomu Veršvų kapinynu, kuriame ypač pažymėtini karių kapai su jiems būdingais žirgų laidojimais atskirai nuo degintinių žmonių kūnu laidojimų.

Eigulių papilio miesto amatininkai pasižymėjo savo gražiais žalvario ir kitais dirbiniais, kurie aptinkami degintiniuose Sargėnų ir Veršvų kapuose ir kurių tarpe ypač pažymėtinos inkrustuotos sidabru balno kilpos.

Skirdami degintinius Sargėnų kapinyno kapus IX—XII m. e. a. ir laikydami juos Eigulių pilies ir papilio gyventojų kapinėmis, mes galime patikslinti ir Eigulių piliakalnio laikotarpį, laikyti jį IX—XIV a. piliakalniu. Apie ilgesnį jo laikotarpį sakytų ir suardytos piliakalnio pylimo dalies piūvis, kuriame matyti, kad pylimas buvo daug kartų taisomas ir papildomas.

Eigulių piliakalnio tvarkymas pirmiausia reikalauja neatidėliotino jo tyrinėjimo, kurio metu gali būti išaiškinta jo įdomi praeitis, ypač ryšiai su Kauno miesto istorija.

Be jau paminėtų piliakalnių tenka pažymėti ir esantį Kauno miesto ribose labai sunykusį A. Šančių piliakalnį.

A. Šančių piliakalnis yra ant dešiniojo Nemuno kranto aukštumos, netoli tunelio, prie karių kapinių. Piliakalnio įrengimui panaudotas tarp dviejų daubų esantis aukštumos kyšulys. Iš vakarų, nuo aukštumos pusės, jis yra sustiprintas dar užsilikusiu 25 m ilgio ir 5 m gylio perkasu. Yra išlikęs tik buvęs už perkaso pylimas. Už jo buvusi aikštelė jau visiškai sunykusi. Savo padėtimi ir įrengimais A. Šančių piliakalnis visai atitinka kitus nedidelius ginamuosius panemunės karo su kryžiuočiais XIII—XIV a. laikotarpio piliakalnius. Kurių nors kitų praeities liekanų prie šio piliakalnio kol kas dar nerasta.

Su Kauno miesto istorija be jau pastebėto Lentainių piliakalnio glaudžiai siejasi ir keli artimesnieji, esantieji už Kauno miesto ribų, piliakalniai. Keletą jų trumpai aptarsime.

Įdomus savo įrengimu yra Pakalniškių piliakalnis, esantis ant kairiojo Nemuno kranto aukštumos, prie V forto. Nuo jo atsiveria puikus reginys į Kauno HES statybas, į pasislėpusį medžiuose garsaus Pažaislio vienuolyno architektūrinio ansamblio bokštus ir į platų Laumėnų slėnį, kurio gilią praeitį už metų-kitų paslėps Kauno jūros vandenys.

Pakalniškių ginamųjų įrengimų kompleksą sudaro du greta esantieji skirtingo įrengimo piliakalniai.

Pirmas piliakalnis yra įrengtas ant esančio tarp dviejų daubų aukštumos kyšulio. Šiaurinis piliakalnio šlaitas nusileidžia į Nemuno slėnį. Iš pietų, nuo lauko pusės, jis yra sustiprintas jau užslinkusiu 30 m ilgio, 20 m pločio ir 5 m gylio perkasu. Už perkaso prie pamato yra 5 m aukščio ir 30 m ilgio pylimas. Prie vakarinio pylimo galo yra 2 m platumo įvažiavimas į aikštelę. Apskrita, su siaurėjančiu šiauriniu galu piliakalnio aikštelė yra 40 m ilgio, 20 m pločio ir užima virš 500 kv. m plotą. Statūs piliakalnio šlaitai nuo Nemuno slėnio pusės yra 27 m aukščio. Aikštelėje pastebimas kultūrinis sluoksnis.

Tuojau už perkaso, pietų kryptimi, kiek pakilesnėje vietoje, yra antras piliakalnis. Šį piliakalnį sudaro 5 m aukščio ir 25 m skersmens kalva. Kalvoje yra 3 m gylio įdubimas. Kalvos kraštai-pylimai, kiek galima matyti iš prakastų vietų, yra supilti. Toks savotiškas antrojo piliakalnio įrengimas labai primena vėlesniųjų laikų redutus, tik yra žymiai mažesnio ploto.

Kyšulyje įrengtas piliakalnis yra kiek žemiau už artimuosius laukus, nuo kurių jį atskiria apie 100—200 m platumo daubos. Dėl tokios savo padėties piliakalnis lengvai buvo apšaudomas strėlėmis ar akmenimis. Piliakalnio sustiprinimui yra įrengtas antras piliakalnis, kuris be pylimų turėjo dar ir medinį bokštą, iš kurio galima buvo apšaudyti puolantį priešą.

Artimesniame prie piliakalnio aukštumos lauke, o taip pat ir slėny buvo rasta lipdyta ir žiesta keramika, kuri pažymi buvusios toje vietoje gyvenvietės ir piliakalnių bei pačių gyvenviečių, apytikriai, VII—XIV a. laikotarpį. Vėlesnįjį laikotarpį pažymi ir du jau sunykusieji Laumėnų slėnio degintiniai kapinynai. Vienas, kuriame randama tik sudegintų žmonių kaulų fragmentų, yra netoli piliakalnio, o antras, kuriame be sudegintų žmonių kaulų rasta ir nedegintų žmonių griaučių, yra toliau į šiaurę, prie Nemuno, ant neaukštos kalvelės prieš Pažaislį.

Būdami labai gražioje vietoje prie Kauno jūros, Pakalniškių piliakalniai, be abejo, visuomet trauks daug lankytojų. „Gintaro" kolūkio, kurio laukuose šie piliakalniai yra, valdyba, planuojant tą vietą, turėtų išskirti piliakalnius, pravesti prie jų kelią, o pačius piliakalnius aptvarkyti ir saugoti.

Įdomus yra ir Pyplių piliakalnis, esantis ant kairiojo Nemuno kranto aukštumos, 1 km nuo Kačerginės į rytus.

(Bus daugiau)

K. Tiesa Nr. 203 – 1958. IX. 28

PAŽINKIME GIMTOJO miesto praeitį

(4)

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Piliakalniui įrengti panaudotas esantis tarp dviejų daubų aukštumos kyšulys. Šiaurinėje piliakalnio papėdėje teka Nemunas, o pietinėje pusėje jis jungiasi su aukštumos laukais. Iš pietų, lauko pusėje, piliakalnis sustiprintas dabar jau užslinkusiu 4 m gylio perkasu, o už perkaso — 6 m aukščio beveik apvaliu pylimu. Rytiniame pylimo gale, prie pamato, yra 1,5 m pločio įvažiavimas į aikštelę. Vietomis velėna nuo pylimo yra nuslinkusi ir matyti, kad jis yra sudarytas iš deginto molio. Apskrita piliakalnio aikštelė yra 45 m ilgio, 30 m pločio ir užima apie 800 kv. m plotą. Piliakalnio šlaitai, ypač nuo Nemuno pusės, turi daugiau kaip 30 m aukščio ir viršutinėje dalyje yra su aiškiomis nulyginimo žymėmis.

Į rytus ir į pietus nuo piliakalnio esančiuose laukuose aptikta dviejų laikotarpių gyvenviečių.

Arčiau prie miško, ant išpustytų smėlio aikštelių, randamos neolito stovyklos, skeltės ir kai kurie dirbiniai, kurių tarpe buvo rastos skersinės ir trikampės strėlės, apvalus gremžtukas ir kiti būdingi neolito laikotarpiui dirbiniai.

Nuo neolito stovyklos į rytus lauke vietomis išsiskiria tamsios dėmės — kultūrinės aikštelės. Tose aikštelėse ir lauke randama žiestų, profiliuotomis sienelėmis puodų šukių, papuoštų tiesiomis ir banguotomis linijomis, grioveliais, įražomis ir spaustų geometriniu raštu. Be to, tame prie piliakalnio buvusios gyvenvietės plote randama geležies gargažių, žalvario šlako ir kai kurių sugadintų geležies ir žalvario dirbinių bei jų dalių.

Didelis, daugiau negu 1 ha, tos gyvenvietės plotas ir radiniai pažymi, jog joje gyveno ne vien tik žemdirbiai, bet ir amatininkai: puodžiai, kalviai ir kiti, kurių dirbiniais naudojosi bei puošėsi senojo Kauno gyventojai.

Buržuazinių istorikų (Z. Ivinskio) nuomone, Pyplių piliakalnis laikytinas garsios Pilėnų pilies vieta. Bet šis spėliojimas jokio pagrindo neturi.

Pyplių piliakalnis, kaip ir kiti stipriai įrengti nedideli panemunės piliakalniai, skirtinas jau karo su kryžiuočiais ir kiek ankstyvesniam XI—XIV a. laikotarpiui.

Panemunės piliakalnių grandinėje, įrengtoje kovai prieš kryžiuočius, mes aptinkame didesnius ir mažesnius piliakalnius. Didesnieji piliakalniai: Narkūnų—Maštaičių (Šakių raj.), Veliuonos, Seredžiaus, Kinguvėnų (Vilkijos raj.) yra likę nuo buvusių ant jų stipresniųjų gyvenamųjų pilių su nuolatine karių įgula. Mažesnieji to laikotarpio panemunės piliakalniai laikytini šalia jų buvusių kaimų gyventojų piliakalniais-slėptuvėmis. Drauge jie buvo ir piliakalniais-sargybiniais. Šie piliakalniai be žemės įstiprinimų buvo dar įstiprinami ir medžio kliūtimis: sienomis, užkirtimais ir kt. Pastebėję artėjantį priešą, tose pilaitėse slėpdavosi artimesnieji gyventojai, be to, sukurtais laužais pranešdavo apie pavojų savo kaimynams. Tokio slėptuvinio pobūdžio piliakalniu laikytinas ir Pyplių piliakalnis.

Ne per toliausiai nuo Kauno yra ir Karmėlavos piliakalnis, vadinamas Pilimi. Karmėlavos piliakalnis yra pats vėliausias iš Kauno miesto ir jo artimesnių apylinkių piliakalnių.

Paplitimas XVI—XVIII a. laikotarpyje galingesnių šaunamųjų ginklų apsprendė Karmėlavos piliakalnio partifikacinius įrengimus.

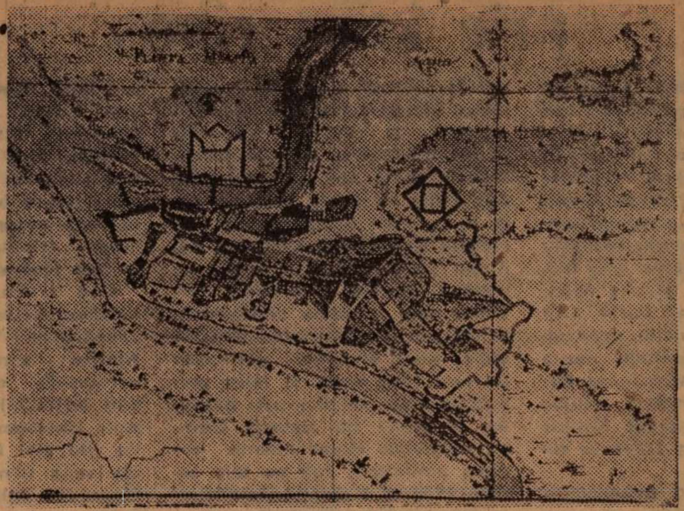

Nuotraukoje: 1774 m. Kauno miesto ir žemės ginamųjų įstiprinimų planas.

Karmėlavos piliakalnis įrengtas ant aukštumos kyšulio, kurį iš vakarų ir rytų supo daubos, iš šiaurės — Neries slėnys, o iš pietų — aukštumos laukai. Nuo laukų pusės piliakalnis atskirtas 50 m ilgio, 30 m pločio ir 10 m gylio perkasu. Už perkaso iškilęs 70 m ilgio prie pamato, 10 m aukščio pylimas. Lygi apvali 60 m skersmens ir daugiau kaip 2500 kv. m ploto piliakalnio aikštelė pakraščiuose apsupta 1 m aukščio pylimu, kuris šiaurinėje dalyje yra iki 2 m aukščio.

Karmėlavos piliakalnis, aišku, priklauso vėlesniam feodalizmo laikotarpiui. Tai be rašytinių žinių rodo ir randami jame koklių bei plytų gabalai. Ant šio piliakalnio stovėjusi bajoro pilis, statyta jau gal pasibaigus karams su kryžiuočiais. Prie šios pilies kūrėsi Karmėlavos Papilė — miestelis, kuris nors ir neturėjo sąlygų išsivystyti, bet XVIII a. pabaigoje turėjo miesto teises.

Gaila, kad kažkoks pilietis sauvališkai įrengė piliakalnyje savo sodybą, o įvažiavimui į ją nukasė dalį pylimo. Kenkia jis ir toliau šio įdomaus piliakalnio būklei.

Tai ir visi Kauno miesto ir, be abejo, su juo siejami artimesniųjų apylinkių piliakalniai. Šių didesnės dalies piliakalnių ir buvusių prie jų įvairaus pobūdžio gyvenviečių praeitis pažymi, kad jų nykimas įvairiais laikais vyko veikiant prievartos jėgai — karui. Ta susidariusi ir klestinti IX—XII a. jėga buvo Kauno centrinės feodalinės pilies ir prie jos įsikūrusios gyvenvietės — miesto jėga. Tokio centro kūrimasi, kaip jau pažymėjome, apsprendė laikotarpio visuomeniniai-ekonominiai santykiai. Klausimas tik, kur buvo tas kas kartą stiprėjantis centras — pilis ir miestas? Šio įdomaus klausimo sprendimui kol kas tikrų duomenų neturime, bet jo aiškinimui galima pateikti du hipotezinius variantus. **(Bus daugiau)**

Tęsinys iš antradienio nr.

Tiesa Nr. 204 - 1958. IX. 29

15)

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Dar šio amžiaus pradžioje archeologas ir Kauno miesto praeities tyrinėtojas T. Daugirdas pareiškė nuomonę, kad be pastebėtų piliakalnių, kurie tuomet buvo už miesto ribų ir todėl vadinami artimesnių kaimų pavadinimais, buvęs dar vienas piliakalnis. Jis buvęs ant dominuojančios Kauno slėny aukštumos, prie Meno mokyklos. Atrodo, kad ši T. Daugirdo nuomonė gali būti teisinga. Tikrai ta vieta labai tinka IX—X amžiaus feodalinės pilies statymui ant įrengto ant tos aukštumos krašto, tikriau — kyšulio, piliakalnio. Iki šiol nei šio piliakalnio, nei, be abejonės, prie jos buvusios gyvenvietės — miesto buvimo pėdsakų ant tos aukštumos nerasta. Galima manyti, kad, apleidus tą vietą, kai buvo pastatyta pilis slėnyje prie Neries, ir piliakalnio, ir buvusios prie jo gyvenvietės pėdsakai vėliau visai sunyko. Ypač tą paveikė ne kartą vėliau rengiami toje vietoje įvairūs žemės gynybiniai įrengimai. Tų pėdsakų, kad ir paprastų to laikotarpio molinių puodų šukių pavidale, niekas neieškojo.

———

Tęsinys iš vakardienos nr.

Pagal antrąjį variantą, senojo Kauno, tikriau, stiprios feodalinės pilies buvimo vieta laikytina Eigulių piliakalnis. Šalia tos pilies aukštumoje kūrėsi ir klestėjo IX—XII ir kiek vėlesniais laikais didesnė gyvenvietė — miestas, kuris tuomet dar nesivadino Kaunu.

Šioms hipotezėms paremti turime palyginimų su kitais IX—XIV a. feodaliniais piliakalniais. Visuomet prie jų dažnai ant paties ploto ašies buvo ir gyvenvietės — miestai. Nuo šių miestų kartais yra išlikusių įstiprinimų — perkasų bei pylimų. Be to, jie turėjo dar ir medžio įstiprinimus, kurie su pilies įrengimais sudarydavo vieną gynybinį kompleksą. Panašiais pavyzdžiais gali būti Norkūnų-Maštaičių (Sakių raj.), Piliakalnio (Kalvarijos raj.), Impilties (Skuodo raj.) ir kiti IX—XIV a. feodaliniai piliakalniai.

Šie spėliojimai pastaruoju laiku lieka be pagrindo. Vykdant pilyje archeologinius kasinėjimus, išorinėje pietinės pilies sienos pusėje, prie rytų bokšto, apie 5 m gilumoje aptiktas senas kultūrinis sluoksnis. Kol kas tame kultūriniame sluoksnyje rasti židiniai ir, kas ypatingai svarbu, lipdyto puodo šukė su gruoblėtu paviršiumi ir brūkšnuota vidujine puse. Ši šukė apytikriai gali būti skirtina pirmojo tūkstančio pirmajai pusei. Be to, tame kultūriniame sluoksnyje rasta ir žiestų puodų šukių, papuoštų linijiniu ornamentu, skirtinų X—XII a. Vėlesnės žiestos keramikos, papuoštos geometriniu raštu, nerasta.

Nors šis senovinis kultūrinis sluoksnis dar yra tiriamas, bet minėti radiniai atveria mums dar nežinomą senojo Kauno istorijos lapą.

Šie radiniai pažymi, kad, greta gyvenviečių prie piliakalnių ant aukštumų, buvo gyvenvietė ir ant neaukštos kalvos, slėny, vėlyvesnės pilies plote. Ši gyvenvietė, kuri jau, tikriausiai, buvo vadinama Kaunu, atrodo, nebuvo naujai įkurta pirmojo tūkstantmečio m. e. pradžioje (II m. e. a., kaip apie tai liudytų pirmieji nedegintiniai Veršvų ir Sargėnų kapinynų laidojimai), o matyt, yra tąsa ankstyvesnių Kauno slėnio stovyklų, kurių pradžia siekia dar tolimąją praeitį — akmens amžiaus laikus.

4. KAUNO PILIS IR VĖLYVESNIEJI GYNYBINIAI ĮTVIRTINIMAI

Vėlyvesnieji Veršvų kapinyno degintiniai karių laidojimai ir Eigulių piliakalnis rodo, kad Nemuno ir Neries santakoje buvęs feodalinis centras neliko nuošaliai nuo politinio Lietuvos gyvenimo XIII—XIV a. Kas kartą didėjo jo, kaip žymaus ekonominio ir politinio centro reikšmė. Šis centras turėjo valdinti žymų vaidmenį pirmoje XIII a. pusėje besiformuojančios centralizuotos feodalinės Lietuvos valstybės sudaryme ir antroje XIII a. pusėje kilusiose tarpusavių feodalinių valdovų kovose. Deja, kurių nors žinių, kokiu būdu, kada ir kaip tas centras atliko tuomet savo istorinį vaidmenį, neturime. Nei jo pavadinimo, nei jo ir su juo susijusių ekonominiais bei politiniais ryšiais didesnės srities valdovų feodalų vardų ir jų veiklos XIII a. šaltiniai dar nemini. Kai kurių Kauno istorikų pastaba, kad Kauno vardas, remiantis lenkų istorikais Strijkovskiu ir Narbutu, yra minimas 1280 m. Kol kas šis teiginys istoriniais šaltiniais dar nėra patvirtintas.

Mes dar labai pasigendame tikslesnių žinių apie Lietuvos istorijos XIII—XIV amžių įvykius, asmenis, vietas. Iki šiol dar tiksliai nežinome, kur buvo svarbiausioji Mindaugo pilis Voruta, kurioje jis 1249—1250 m. gynėsi nuo sukilusių prieš jį feodalų. Pastaruoju laiku spėliojama, kad Vorutos pilis buvusi ant įdomaus savo įrengimais Šeimyniškėlių piliakalnio, prie Anykščių. Tą spėliojimą ypač rėmė rašytojas A. Vienuolis. Nors Seimyniškėlių piliakalnis ir skirtinas XII—XIV a. laikotarpiui, bet tikslesnių duomenų, patvirtinančių, kad jame buvusi ši pilis, kol kas neturime. Nežinome pagaliau, kur vyko garsusis 1236 m. Saulės mūšis, kuriame lietuviai sutriuškino Livonijos riterių ordino jėgą. Tik XIII amžiaus pabaigoje kunigaikščio Traidenio būstine-sostine minima Kernavė. Kunigaikščio Vytenio (1295—1316 m.) ir vėliau jo brolio Gedimino valdymo pradžioje mes vėl neturime tikslių žinių, kur buvo jų sostinės.

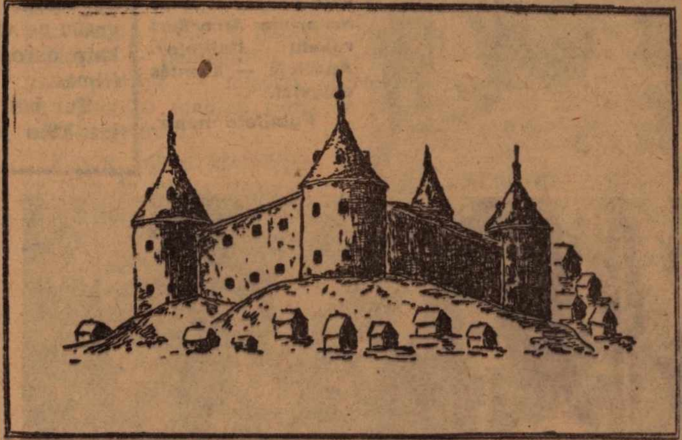

KAUNO PILIS XVII A. PRADŽIOJE
(piešinys iš graviūros)

Atrodo, kad Vytenio ir Gedimino valdymo pradžioje vyriausiąja jų buveine — sostine buvo Kaunas. Tokį Kauno vaidmenį Lietuvos istorijoje nulėmė strateginė Kauno padėtis sunkių kovų su kryžiuočių riterių ordinu XIII a. pabaigoje ir XIV a. pradžioje sąlygos, kurios paveikė pirmosios Lietuvoje mūrinės pilies jame pastatymą. (B. d.)

K. Tiesa Nr. 205 - 1958. IX. 30

16

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Pastaruoju laiku vykdomi Kauno pilies griuvėsių konservavimo ir dalinio restauravimo darbai, kurie reikalauja ir tikslesnių drauge vykdomų archeologinių tyrinėjimų, be abejo, pateiks įdomių jos istorijos duomenų.

Čia pateiksiu trumpą Kauno pilies ir mažai kam žinomų vėlesniųjų gyvenamųjų Kauno miesto įrengimų apžvalgą.

Pilis su vėlesniais jos įstiprinimais ir vėlesniųjų laikų fortifikaciniai — žemės Kauno įstiprinimai yra ypač įdomūs tuo, kad drauge su jau anksčiau minėtais piliakalniais rodo lietuvių karo meno ginamosios statybos raidą.

Ginamųjų įrengimų istorinė raida siejama su visuomenės istorija, o ypač su jos ekonomine bei kultūrine būkle, todėl pateikia naujų ir įdomių duomenų ne tik iš Kauno miesto, bet ir iš visos Lietuvos istorijos.

Kauno mūrinės pilies statyba skirtina XIV amžiaus pradžiai. Jos statybą, kaip pastebėjome, nulėmė strateginė Kauno padėtis kovoje su kryžiuočių riterių ordinu. Besiveržkdami panemuniais į Lietuvos gilumą ir siekdami įsistiprinti tame kelyje bei krašte, kryžiuočiai sunaikino čia buvusias medines lietuvių pilis ir statė mūrines pilis: ties Jurbarku — Georgenburgą, ties Raudone — Christmemelį, ties Veliuona — Bajerburgą. Prie šių kryžiuočių pilių vyko aršios kovos. Visos jos lietuvių buvo sunaikintos. Kovoje prie Bajerburgo 1341 m. žuvo Gediminas.

Tęsinys iš vakardienos nr.

Mūrinė Kauno pilis pastatyta slėny prie Neries, netoli Jiesios ir Nemuno santakos, prie buvusios čia jau iš senovės žymios gyvenvietės ir gal iš dalies jos plote. Pilies padėtis lygumoje ir nuo XIII amžiaus paplitę nauji taktiški veiksmai nulėmė jau žemės ir medžio įrengimais sustiprintos mūrinės pilies statybą.

Kaip Eigulių, taip ir kitų feodalinių Lietuvos IX—XII amžių pilių statyboje ypač buvo kreipiamas dėmesys į vietos natūralias kliūtis, kurias papildydavo įvairiais žemės ir medžio įrengimais. Tokias pilis tuomet buvo sunku paimti tiesioginiu puolimu; jos dažniausiai buvo imamos apgulimu, priverčiant įgulas pasiduoti dėl bado ir troškulio.

Nuo XIII amžiaus paplito nauja taktika: pilių puolimui panaudojami akmensvaidžiai — katapultai, sienodaužiai — taranai ir kitos puolimo mašinos bei priemonės. Ryšium su tuo XIII a. pabaigoje ir XIV a. pradžioje paplito mūrinių pilių statyba. Be mūrinių sienų pilys dar buvo stiprinamos grioviais, o rečiau — pylimais.

Prie mūrinės pilies, kuri buvo pavadinta buvusios čia gyvenvietės pavadinimu Kaunu ir kuri pradžioje buvo ir valdovo — karo vado bei jo kariaunos buveine, kūrėsi miesto pobūdžio gyvenvietė, kurioje gyveno amatininkai, pirkliai ir kiti su viešpataujančia klase ir su feodalo buveine susiję žmonės. Siekiant apsisaugoti nuo priešo puolimų, miestas buvo sustiprintas paprastesniais negu pilis gynimosi įrengimais. Šis jau įsigalėjusios feodalinės santvarkos gynimosi pilies ir sustiprintos miesto pobūdžio gyvenvietės kompleksas ir tapo Kauno miestu.

Apie mūrinę Kauno pilį ir buvusį prie jos miestą, turime jau kiek ir istorinių rašytinių žinių.

Pirmoje XIV amžiaus pusėje kryžiuočiai Kauno dar nepuldavo. Kryžiuočių metraščių, nuorašų ir istorinės literatūros pastabos, kad Kaunas buvo kryžiuočių pultas jau 1316 m., laikomos neteisingomis. Tą ypač pabrėžia vėlesniųjų laikų kryžiuočių metraščių pastabos.

1361 m. pavasarį kunigaikštis Kęstutis, kuris valdė Trakus bei vakarinę Lietuvos dalį ir jau dvidešimt metų atkakliai kovojo su kryžiuočiais, pateko į jų nelaisvę. Tas įvykis paskatino kryžiuočius surengti stiprų Lietuvos puolimą Kauno kryptimi. Dalyvauti tame žygyje kryžiuočiai pakvietė Livonijos ordiną, o taip pat feodalus iš daugelio Vakarų Europos kraštų. Besirengiant tam žygiui, buvo pasiųsti žvalgai, kad išžvalgytų Kauno pilį ir jos jėgas.

Kryžiuočių žvalgų pranešimu, Kauno pilis buvo penkiakampė, apsupta aukšta mūrine siena ir plačiu, giliu grioviu. Pilyje buvo dveji vartai: vieni į rytus — paneriu, o antri į pietus — panemuniu. Prie pilies buvo papilys — miestas, kuris buvo apsuptas medine siena su bokštais ir grioviu.

Kauno pilies kasinėjimo metu po vėlyvesnės pilies vakarinio bokšto liekanomis ir po žiedine siena rytų pusėje buvo aptiktos pirmosios mūrinės Kauno pilies sienų liekanos. Sienos, mūrytos iš akmenų, buvo apie 2 m storumo. Iš lauko pusės sienos prie pamatų buvo sutvirtintos daugiau kaip 1 m aukščio pylimu. Kitų kokių nors tikslesnių duomenų apie tą pilį kol kas nerasta.

Kryžiuočiai mini, kad mūrinė Kauno pilis buvo penkiakampė. Jos dydį ir planą galima palyginti su irgi XIV a. pradžioje statyta lygumoje S. Trakų pilimi, kurios fortifikaciniai įrengimai yra gražiai išlikę. Penkiakampio plano S. Trakų pilis buvo 160 m ilgio, 125 m pločio ir užėmė apie 1,5 ha plotą. Pilis buvo apsaugota dar iki mūsų dienų gerai užsilikusiu 40 m pločio ir vietomis iki 10 m gylio grioviu. Prie įėjimo į pilį šiaurinėje pusėje dar žymūs buvusio užgriovio pylimo liekanos. Mūro statybos liekanų nepastebėta.

Platus kryžiuočių 1362 m. Kauno pilies aprašymas leidžia pažinti ne tik pilies ir miesto įtvirtinimus, bet ir puolimo taktiką bei priemones. Iš šio aprašymo matome, kad miestas buvo apsuptas medine siena su bokštais ir grioviu. Miesto ir pilies kiemo trobesiai buvo mediniai ir todėl lengvai ardomi bei padegami.

Miesto ir pilies puolimui kryžiuočiai stropiai rengėsi, panaudodami visas to meto pilių puolimo priemones: sienodaužius-taranus, akmensvaidžius-katapultus, judamuosius bokštus su tiltais, kad užmestų juos ant pilies sienų, įvairias priemones užversti griovius ir kt. Be to, kad apsisaugotų nuo lietuvių, kurie, pabėgusio iš nelaisvės kunigaikščio Kęstučio vadovaujami, rinkosi prie Kauno, kryžiuočiai savo stovyklą sutvirtino iškastu nuo Neries iki Nemuno perkasu ir pylimu.

Po atkaklių tris savaites trukusių kautynių Kauno miesto ir pilies įtvirtinimai buvo sugriauti ir paimti. Išlikę gyvi 35 pilies gynėjai su pilies vadu Kęstučio sūnumi Vaidotu buvo paimti į nelaisvę.

Svarbi strateginiu atžvilgiu Kauno padėtis besitęsiančioje atkaklioje kovoje su kryžiuočiais reikalavo čia vėl turėti stiprią pilį. Sugriautos Kauno pilies vietoje lietuviai Nemuno padėtis besitęsiančioje atkaklioje ją mūrinę pilį, kurią pavadino Naujuoju Kaunu. Ši pilis netrukus buvo kryžiuočių paimta, bet greitai lietuvių atimta, o po kurio laiko ji buvo sugriauta ir neatstatyta.

Naujosios Kauno pilies vieta buvusi lygumoje prie Nemuno ir Nevėžio santakos, netoli dabartinio Šilalės kaimo. Čia dar ir dabar randama senovinių plytų ir čerpių fragmentų, XIV a. šukių ir kitų nežymių liekanų.

(B. d.)

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Greitai buvo atstatyta ir senoji Kauno pilis, ties kuria XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje ne kartą vyko aršios kovos, bet kryžiuočiai čia išsilaikyti negalėjo. Tik po Žalgirio kautynių (1410 m.), kuriose, kaip pastebi istorikas T. Narbutas, ypatingai pasižymėjo Kauno pulkas. Kaunas susilaukė ramių laikų. Kauno pilis dar kurį laiką turėjo karių įgulą. Prancūzų keliauninkas Gilbert de Lannua, aplankęs Kauną 1413 m., pastebi, kad jis yra didelis, o šalia yra stipri pilis su didele karių įgula. Ši pastaba įdomi tuo, jog pažymi, kad palyginus per trumpą laiką po miesto išgriovimo 1362 m. ir vėlesniųjų laikų sutrukdymų Kauno miestas greitai atsistatė. Vėliau Kauno pilis buvo naudojama įvairioms paskirtims, karinės reikšmės neturėjo ir ilgainiui buvo apleista. 1570 m. aprašyme pažymima, kad šiaurinę pilies sieną plauną Neris, jokių trobesių pilyje nėra, yra likę tik sienos, o virš jų nėra net ir stogų.

Ramaus gyvenimo sąlygos ir patogi geografinė padėtis turėjo įtakos Kauno miesto ekonominiam kilimui. XV—XVII a. Kaunas buvo žymus prekybos, amatų ir kultūros centras. Įsigalint baudžiavai, Kauno miestas puošiasi įvairiais pastatais, kurių dalis išsiliko iki mūsų dienų.

Tęsinys iš vakardienos nr.

Kauno vėlyvesnės pilies pažinimui įdomi yra XVII a. pradžios Makovskio graviūra, vaizduojanti Kauno miestą nuo Aleksoto kalno. Toje graviūroje matome ir Kauno pilį. Pilis keturkampė, su įlankuojančiais kampuose bokštais, iš kurių galima šaudyti ir išilgai sienų, ir aukšta mūrinė siena.

Iš šios pilies dar užsilikusių iki mūsų dienų liekanų matome, kad bokštai ir sienos yra mūryti iš akmenų ir plytų. Siena yra 31 m pločio ir galėjo turėti apie 9—10 m aukščio. Sienų pamatas buvo iš storų ąžuolinių rąstų, o iš lauko pusės sienos buvo sustiprintos žemės pylimu.

1930 m., šalinant pilies kieme ir prie josios buvusias lūšnas ir betvarkant žemės paviršių, 8 m nuo tolyje nuo rytų bokšto buvo aptiktos jį apsupančios, bet neprieinančios prie pilies sienų 4 m pločio sienos liekanos. Nei josios įrengimų laikas, nei paskirtis buvo neaiški.

1954 m. pilies tyrinėjimo metu buvo rasta, kad žiedinės sienos pamatai siekia supusio pilį griovio dugną, siena dar turi 6 m aukščio, tik yra užpilta. Iš vidaus pusės ji buvo užpilta keliais molio, lengvos žemės ir griuvenų sluoksniais, kurie rodo, kad užpylimas tarp bokšto ir sienos yra konstruktyvinio pobūdžio. Visai kitą charakterį turėjo užpylimas iš lauko pusės. Iš lauko pusės žiedinė siena dar XIX a. pradžioje buvusi neužpilta ir tik vėliau buvo užpilta drauge su grioviu įvairiomis sąšlavomis.

1955 m. tyrinėjimai išaiškino ir žiedinės sienos paskirtį, ir apytikrį jos statybos laiką. Tyrinėjimo metu prie šiaurinio žiedinės sienos galo vidujinėje pusėje buvo aptiktas požemis. Apie Kauno pilių buvusius požemius buvo daug fantastiškų pasakojimų, bet tik dabar paaiškėjo, kokia jo paskirtis. Tas požemis yra vėlesniųjų laikų pilies įstiprinimas kaponierius — patalpa šaudymui. Jis statytas drauge su siena rytinio bokšto sustiprinimui. Kaponierius turi 10 m ilgio, 3,5 m pločio ir yra 6,5 m žemiau dabartinio žemės paviršiaus. Kaponieriaus viduje, žiedinėje sienoje, neaukštai nuo pamatų, yra trys X pavidalo šaudymo angos, pro kurias galima apšaudyti supančio pilį griovio dugną šiaurės rytų, rytų ir pietų rytų kryptimi. Kaponierius kylančiu požeminiu koridorium yra sujungtas su pirmuoju rytų bokšto aukštu. Jo lubose yra dvi apvalios su išmūrytomis sienelėmis angos parako dūmams išeiti.

Pastaruoju laiku kasinėjimai vyksta prie vakarinio žiedinės sienos galo. Kaponieriaus čia neaptikta, bet ir čia, žiedinėje sienoje, tame pačiame aukštyje yra aptiktos dvi X pavidalo šaudymo angos pietų ir pietų vakarų kryptimi. Matyt, buvusios čia patrankos iš viršaus buvo pridengtos tik medine pastoge — galerija.

Tuo būdu rytinis bokštas su žiedine siena bei kaponieriumi ir šaudymo angomis sudaro vieną gyvenamųjų įrengimų kompleksą-bastioną.

Prie vakarinio bokšto kokių nors vėlesniųjų įstiprinimų nerasta.

Apleistos Kauno pilies sustiprinimas, ypač tik vieno rytų bokšto, kalba apie ypatingą jo paskirtį. Tikriausiai, jis buvo skiriamas parako laikymui.

Kauno pilies rytų bokšto sustiprinimas žiedine siena, matyti, padarytas apie XVII a. vidurį, nes žiedinės sienos Makovskio graviūroje prie jo dar nėra. Kauno pilies sustiprinimui naujais gynimosi įrengimais, atrodo, turėjo įtakos po Ukrainos susijungimo su Rusija kilęs karas. To karo metu Lenkijai teko kariauti ne tik su rusais, bet ir švedais. Šis karas palietė ir Kauną.

Galima manyti, kad stipri žiedinė siena, nors ir buvo žemesnė už pilies sienas, bet nuo griovio dugno turėjo 10—12 m aukščio ir turėjo dantytą išorinį kraštą. Apie tai sako nepaprastas sienos 4 m storis, nes šaudyti nuo vidujinėje sienos pusėje įrengtų galerijų buvo labai nepatogu, o be to, sunku būtų ją ginti šturmo metu. Tuo pat laiku kiek perstatyta buvo ir pati pilis.

Vaizduojančioje jau apgriuvusį pilies rytų bokštą iš kiemo pusės XVII a. pabaigos graviūroje matome, kad šiaurinė pilies siena ir bokštai yra sugriuvę į Nerį. Rytinio bokšto viršus yra perstatytas. Vietoje buvusio seniau kūginio stogo jo viršuje matome dar užsilikusį dantį.

Statant žiedinę sieną, buvo įrengti ir dabartiniu laiku esantieji pilies vartai kariuomenei išeiti prie žiedinės sienos. Aktyviam pilies gynimui, pilies kariuomenės priešo puolimams buvo palikti tarp žiedinės sienos galų ir pilies sienų tarpai, kurie buvo uždaromi stipriais mediniais vartais. Pilies siena tuo metu irgi turėjo būti sustiprinta dantimis, o pilies vartai buvo kur nors jau išnykusioje rytinės sienos dalyje.

Nors šio Kauno pilies bastiono įrengti griovyje sustiprinimai ir pačios pilies padėtis nėra palanki viso komplekso vaizdingumui, tačiau jie sudarė didingą ir gražų karinės XVII a. statybos vaizdą. Savaime kilo mintis tokį įdomų architektūrinį kompleksą restauruoti, kad Kaunas būtų papuoštas gražiu ir charakteringu senosios karinės statybos paminklu.

Kaip ir visi viduramžių miestai, Kaunas buvo sutvirtintas mūrine siena. Kada ji buvo pastatyta, žinių nėra, bet 1540 m. miesto magistratui pavedama įrengti ir laikyti tvarkoje miesto plytinę mūriniams miesto trobesiams statyti ir miesto sienoms taisyti. Karalius Jonas Kazimieras 1665 m. paveda miestiečiams atstatyti suardytas miesto sienas. Tiksli tų sienų padėtis kol kas nežinoma. Matyt, jos ėjo vien tik rytiniu pakraščiu ir jų liekana laikytinas esantis prie miesto sodo pietų vakarų kampo bokštas.

Naująjį etapą Kauno miesto įtvirtinimų istorijoje sudaro vėlesnieji fortifikaciniai žemės įtvirtinimai, kurių liekanų iki mūsų dienų jau nėra užsilikę. Yra likę tik jų pažymėjimai senuose žemėlapiuose ir miesto planuose.

(Bus daugiau)

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Viename XVII a. pabaigos po Lenkijos padalinimo Prūsijos valdomos Užnemunės dalies žemėlapyje, kuriame yra pažymėtas Kaunas su artimesnėmis apylinkėmis, randame pažymėtą Jiesios piliakalnį pavadinimu „Piliakalniai", o ant aukštumų, prie Meno mokyklos, užrašą „Alta Schance" — „Senoviniai Šancai".

Kas buvo tie „Alta Schance", jokių pėdsakų jau nėra.

Įvairūs žemės fortifikaciniai ginamieji įstiprinimai — šancai (įstiprinimai, sudaryti iš griovio ir pylimo) ir redutai (uždari įstiprinimai šancais) pasirodo jau XVI amžiuje, bet ypatingai buvo paplitę XVII a. pabaigoje ryšium su artilerijos technikos išsivystymu ir tobulėjimu.

Fortifikaciniai įstiprinimai — šancai ir redutai — plačiai buvo paplitę Didžiojo Šiaurės karo (1700—1721 m.) metu. To karo arena buvo ir Lietuva. Švedai buvo užėmę Kauną ir smarkiai jį apgriovę. To karo metu ant aukštumos prie Meno mokyklos ir buvo įrengti tie fortifikaciniai sustiprinimai, kurie XVIII a. pabaigos vokiškame žemėlapyje pažymėti „Alta Schance" pavadinimu.

Tęsinys iš trečiadienio nr.

Šių vėlesniųjų Kauno miesto įstiprinimų padėtį ir planą rodo 1774 m. Kauno miesto planas, pavadintas „Planta Miesto Kaun". Tuo metu miestas baigėsi, apytikriai, Dzeržinskio gatvės pradžioje, o toliau į rytus, iki Majakovskio gatvės, tęsėsi daržai. Plane matome pažymėtą jau apgriuvusią pilį ir dar buvusius fortifikacinius sustiprinimus — redutus ir šancus.

Aukštumoje, prie Meno mokyklos, yra pažymėtas dvigubas keturkampio plano redutas. Vidurinio, kvadratinio, apie 1 ha ploto, reduto kampai įsiremia į išorinio kvadratinio apie 2 ha ploto reduto šonų vidurį. Nuo čia reduto pietų kryptimi pradžioje aukštuma, o vėliau šlaitu nusileidžia žemyn ir apytikriai pro Raudonosios Armijos prospekto pradžią tęsiasi iki Nemuno šancai. Jie lygumose eina laužyta linija su išsikišusiais į priekį kampais — flankais, kad būtų galima apšaudyti puolantį priešą iš šono.

Redutu ir šancais apsaugotame miesto plote prie Nemuno matome tris nedidelius, su užlenktais galais šancus, kurie, matyti, buvo įrengti artilerijos pozicijoms. Kampuoti šancai yra pažymėti ir prie Nemuno bei Neries santakos. Per Nerį plane pažymėti du pontoniniai (ant laivų) tiltai: vienas — prie rytinės pilies sienos, o antras — kiek žemiau pilies. Čia jis jungia su krantais buvusią tuomet Nemuno ir Neries santakoje salą. Įdomaus plano redutą matome įrengtą prie pirmojo tilto šiaurinio galo Vilijampolėje. Čia tiltą saugojo M pavidalo redutas, kurio galai įsiremia į Nerį. Kiek toliau nuo vidurinio reduto įlenkimo geresnei tilto apsaugai įrengtas kampuotas flankas.

Kitame XVIII a. pabaigos jau rusų sudarytame Kauno plane — „Plan v Litve gorodu Kaunu" irgi yra pažymėti fortifikaciniai sustiprinimai bei įvykę tuo metu jų pakeitimai. Ypač įdomi yra šio plano legenda eksplinacija, iš kurios nors ir sunkiai įskaitomo fotografijoje teksto galima pažinti Kauno fortifikacinių sustiprinimų rengimo istoriją.

Plano legendoje pažymima, kad placdarmo (sustiprinto rajono) įrengimui „Lietuvoje prie Kauno miesto įsakyta rengti retrašementus" (žemės sustiprinimus). Jų rengimui panaudotas buvęs ant aukštumos prie miesto (prie Meno mokyklos) senoviškas dvigubas redutas su „anfiladomis" (išsikišimais šoniniam šaudymui), kuris dar caro Petro žygio metu buvo pastatytas parako ir karo reikmenų sandėlių apsaugai. Legendoje pažymima, kad lygumoje Nemuno kryptimi tęsiasi „senas nedidelis pylimas", kuris vietomis yra sustiprintas išsikišusiais į priekį kampais, sudarančiais bastionus-redantus (flankus).

Šiame plane reduto prie šiaurinio tilto galo Vilijampolėje jau nėra pastebėta, o nedideliais šancais yra sustiprintas pietinis to tilto galas prie pilies. Be to, šiauriniame aukštumos šlaite, nuo reduto iki Neries, yra pažymėti naujai įrengti įstiprinimai — „rogatki", kuriuos sudarė medžio kliūtys.

Į vakarus nuo Vilijampolės, priešais pilį, plane pažymėtos trys kareivinės. Ties viena iš jų yra lengvai įskaitomas užrašas „Artilerijos parkas".

Šiais fortifikaciniais sustiprinimais apsaugotame Kauno mieste buvo treji vartai: Vilniaus, Ukmergės ir Kėdainių. Kelias į Ukmergę ėjo paneriu.

Be to, tame plane pažymėti tuomet buvusieji Kaune aštuoni vienuolynai.

Tuo būdu pirmieji Kauno fortifikaciniai sustiprinimai — redutai ir šancai — tikrai buvo įrengti XVIII a. pradžioje, Didžiojo Šiaurės karo metu.

Nors kilęs pirmasis XIX a. metais Rusijos ir Austrijos karas su užkariavusiu tuomet beveik visą Europą Prancūzijos imperatoriumi Napoleonu baigėsi 1807 m. Tilžės taika, bet ji nebuvo stipri. 1812 m. kilo karas. Tais metais birželio 12 dieną surinkta Užnemunėje daugiau kaip dviejų šimtų tūkstančių prancūzų kariuomenė, Napoleono vadovaujama, trimis įrengtais per Nemuną prie A. Panemunės tiltais perėjo Nemuną, kuris tuomet buvo Rusijos riba, ir pradėjo žygį į Maskvą. Kaunas tapo okupuotas prancūzų.

Tuo metu prancūzų gvardijos pulkininko d'Alfonce Pocut sudarytame Kauno ir apylinkės plane „Au Topografo De Kowno" aukštumoje, prie Meno mokyklos, matome pažymėtą redutą. Šis redutas buvo irgi dvigubas. Vidujinis buvo kvadratinio plano, o išorinis — aštuonkampės žvaigždės plano. Vadinasi, vietoje buvusio čia anksčiau ir, matyti, jau apgriuvusio dvigubo keturkampio reduto buvo įrengtas naujas žvaigždinis redutas.

Nors yra istorinių pastabų, kad prancūzai rengė okupuotame Kaune karinius sustiprinimus, bet reikia manyti, kad žvaigždinis redutas buvo įrengtas rusų. Turėdami pašonėje Napoleono užkariautą Prūsiją ir jo atstatytą Lenkiją, kuriose prancūzai kas kartą didino esančią prie sienos su Rusija kariuomenę, rusai netikėjo Tilžėje pasirašyta taikos sutartimi ir, rengdamiesi naujam karui, stiprino Kauną fortifikaciniais sustiprinimais.

Sprendžiant iš buvusių ant aukštumos prie Meno mokyklos redutų padėties ir jų pažymėjimo planuose masteliu, jie užėmė apie 3 ha ploto ir galėjo būti ginami vieno bataliono, t. y. apie 400—600 kariu su keliais artilerijos pabūklais.

(Bus daugiau)

R. Tiesa Nr 210-1958 X.6d

KAUNO SENOVĖ

P. TARASENKA
LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Įdomus yra ir kitas prancūzų sudarytas Kauno planas „Plan de Kowno". Šiame plane miesto rytuose, ties dabartine Majakovskio gatve, tiesia linija nuo aukštumos papėdės iki Nemuno yra pažymėta siena. Prie esančio toje sienoje šiaurinio ketvirtainio yra pažymėta raidė „E", kuri plano legendoje aiškinama „sena siena", o raidė „F", pažymėta prie besitęsiančios sienos, aiškinama — „senas retrašementas".

Atrodo, kad tame plane raide „E" pažymėti ketvirtainiai — dar užsilikę senosios mūrinės sienos bokštai, kurie buvo panaudoti ir naujų fortifikacinių sustiprinimų sistemoje. Šiuo atžvilgiu yra įdomus pažymėjimas pietinio tos sienos bokšto prie Vilniaus kelio, einančio panemuniais pro Karmelitus. Bokšto liekanos prie miesto sodo pietų vakarų kampo išliko iki mūsų dienų.

Kauno priemiesčių A. Šančiai ir Šančiai pavadinimai jau savaime sako apie buvusius jų plotuose fortifikacinius sustiprinimus — redutus ir šancus. Kur jie buvo ir kaip buvo įrengti, žinių neturime. Galima manyti, kad A. Šančiuose jie buvo įrengti prancūzų ginti Vilniaus keliui, o Šančiuose — apsaugoti persikėlimą per Nemuną.

Kaip šie fortifikaciniai žemės sustiprinimai-redutai, šancai, flankai arba prancūziškai dar vadinami retrašementais ir redantais — buvo rengiami, gali parodyti XVIII—XIX a. Šilinės kaimo „šancai", esantieji žemiau Rumšiškių, kairiajame Nemuno krante, būsimosios Kauno jūros dugne. Čia esantis lygumoje prie Nemuno apie 6 ha lauko plotas yra apsuptas 10—15 m pločio ir 4 m gylio griovių, o už jo yra supiltas 4 m aukščio pylimas. Griovys ir pylimas eina laužyta linija, kad būtų galima šaudyti flankuojančia ugnimi.

Labai nukentėjęs per prancūzmetį Kaunas atsigavo labai pamažu, nors ir buvo Lietuvos gubernijos apskrities miestas. Paskelbus Kauną 1842 m. naujai sudarytos Kauno gubernijos centru, miestas pradėjo vystytis kiek sparčiau. Vystymąsi paspartino 1863 m. pro Kauną pravestas geležinkelis, pažymėjęs Kauno miesto istorijoje naują, kapitalistinį vystymosi laikotarpį.

Drauge su besivystančiu antroje XIX amžiaus pusėje kapitalizmu, didėjo ir plėtėsi prieštaravimai tarp kapitalistinių valstybių. Ypatingai sustiprėjusi po pergalės kare su Prancūzija suvienytoji Vokietija pradėjo grasinti caristinei Rusijai. Kad apsaugotų savo vakarų ribas, Rusija antroje XIX a. pusėje pradėjo Vokietijos pasienyje kelių stiprių tvirtovių statybą. Ir Kaune buvo pastatyta to meto karo meno ir technikos reikalavimus atitinkanti tvirtovė. Kaunas buvo apsuptas plačiu ir giliu grioviu, kurio dugne buvo pastatyta stipri, trijų eilių geležinė tvora, o už griovio buvo didelis pylimas. Pylimas ir griovys ėjo laužyta linija, kad patogiau būtų šaudyti flankuojančia ugnimi. Vietomis pylimas ir griovys sudarė flankus, kurie turėjo dengti už jų esančias artilerijos pozicijas, t. y. baterijas, prie kurių buvo pastatyti stipriai įrengti sandėliai artilerijos sviediniams laikyti. Priėjimus prie griovio ir pylimo saugojo galinis įstiprinimas — fortas. Fortai buvo apsupti giliais grioviais su geležine tvora dugne, o viduryje jie turėjo artilerijos ir šaulių pozicijas, kaponierius griovių apšaudymui, kazematus — patalpas įgulai ir sandėlius karo reikmenims bei maistui.

Tvirtovės statymo metu rengiant pozicijas kareivių dainose pagarsėjusiai 9-jai baterijai aukštumoje, prie Meno mokyklos, buvo sunaikintos buvusios čia senesnių redutų ir šancų liekanos. Keletą kartų rengiami toje vietoje vėlesniais laikais kariniai įstiprinimai galėjo sunaikinti buvusio čia X—XII amžiaus piliakalnio ir gyvenvietės liekanas, jei jie tikrai čia buvo.

Besivystant karo technikai, o ypač stiprėjant artilerijai, Kauno tvirtovė XX a. pradžioje jau liko pasenusi. Pradėta statyti nauji fortai jau ne iš plytų, bet geležies betono. Vienas iš tokių naujų Kauno tvirtovės fortų yra IX fortas. Didžiojo Tėvynės karo metais tapęs žudynių vieta.

Pirmasis imperialistinis karas parodė Kauno tvirtovės silpnumą. Statyti iš plytų senieji fortai neišlaikė vokiečių sunkiosios artilerijos pabūklų ugnies. Buvęs tuo metu Kauno tvirtovės komendantas generolas Grigorjevas, apimtas panikos, pabėgo, ir vokiečiai be nuostolių 1915 m. vasaros pabaigoje užėmė Kauną.

Tokia yra Kauno praeitis, pažymėta pirminės bendruomeninės, feodalinės ir kapitalistinės santvarkų įvairiais senovės paminklais: stovyklomis, kapinynais, piliakalniais, pilimi ir vėlesniųjų laikų įvairiais gynybiniais įstiprinimais.

Naują savo istorijos lapą Kaunas pradeda nuo tarybinės santvarkos paskelbimo Lietuvoje, kai jo tolimesnį vystymąsi veikia socialistinės visuomenės vystymosi dėsniai.

* * *

Ši Kauno istorijos apžvalga, paremta esančiomis pačiame mieste ir artimesnėse apylinkėse archeologiniais paminklais, nėra pilna. Daug kas, ypač iš tolimosios praeities, lieka dar nežinoma ir aiškinama spėliojimais bei hipotezėmis. Tik tikslesnis pažinimas šioje apžvalgoje pastebėtų senovės paminklų ir naujų dar iki šiol nežinomų senovės paminklų atradimas pateiktų naujų duomenų Kauno miesto praeičiai pažinti. O tokių paminklų, atrodo, dar yra. Pavyzdžiui, nieko nežinome apie antrąjį Jiesios piliakalnį, esantį kažkur netoli nuo pirmojo piliakalnio. Nežinome tikrai, ar yra piliakalnis Marvelėje (prie „3-ojo ravo"). Ar tik ne jis gali būti siejamas su degintinio kapinyno liekanomis prie Marvelės upelio? Be to, senoje literatūroje minimi kažkokie pylimai prie buv. Marvos dvaro. Manau, kad buvusių piliakalnių ar kitų įvairių laikų jau sunykusių gyvenviečių pėdsakų galima dar aptikti ant Nemuno ir Neries krantų aukštumų ir slėny. Visur reikia jų atidžiai ieškoti, stebėti, o apie visus pastebėjimus ir rastus senovės dirbinius, nors tai būtų tik paprastos molinės puodų šukelės, pranešti bei atiduoti muziejams.

Ypač daug medžiagos surinkti gali vidurinių ir kitų mokyklų istorikų bei kraštotyros būreliai. Kviečiu juos gerai išžvalgyti visus Kauno ir jo apylinkių aukštumus, šlaitus, slėnį. Ypač tam darbui tinka pavasaris, kai dar nėra užsėti laukai ir užsodinti daržai, kai išartoje dirvoje lengvai galima stebėti gyvenvietės pėdsakus ir radinius. Svarbu yra stebėti visus vykdomus mieste žemės darbus ir jei kas bus pastebėta ar rasta, neatidėliojant pranešti apie tai muziejams.

Tam svarbiam Kauno praeities pažinimo darbui kviečiu talkininkauti ir visus besidominčius savo miesto praeitimi gyventojus.

(PABAIGA)

Tęsinys iš šeštadienio nr.